

Verslag casus Hoeksche Waard

SKB-project De meerwaarde van bodem

projectnr. 161556

revisie 05

6 februari 2008

Verslag casus Hoeksche Waard

SKB-project De meerwaarde van bodem

projectnr. 161556
revisie 05
6 februari 2008

Consortium

Dirk van der Eljk, provincie Zuid-Holland
Dick Kommer, provincie Zuid-Holland
Angélica van der Heijden, Oranjewoud
Dymph Schouten, Oranjewoud
Roelof van Zanden, Tropad

datum vrijgave

20-7-08

beschrijving revisie 05

verslag fase A

goedkeuring

D. Schouten

vrijgave

A. vd Heijden

	Inhoud	Blz.
1.	Inleiding	2
1.1	Context, betrokkenen en doel	2
1.2	Verloop en verslaglegging casus	3
2.	Beschrijving en invulling van de casus	4
2.1	Situatie	4
2.2	Doel casus	4
2.3	Invulling casus	4
3.	Workshop 1: Het interne speelveld	6
3.1	Doel	6
3.2	Resultaat	6
4	Intermezzo: Focus op het speelveld Hoeksche Waard	7
4.1	Bezinnen 22-6-07	7
4.2	Afpellen 10-7-07	8
4.3	Kiezen 24-7-07	8
4.4	Doelgroep in beeld 7-8-07	9
5	Workshop 2: De bodemboodschap naar de Hoeksche Waard	10
5.1	Doel	10
5.2	Resultaat	10
6.	Ervaringen uit casus Hoeksche Waard	11
	Bijlagen	
1.	Agenda startoverleg	
2.	Gebiedsanalyse Hoeksche Waard (PvA)	
3.	Participanten commissie Hoeksche Waard	
4.	Uitnodiging workshop 1	
5.	Programma workshop 1	
6.	Verslag workshop 1	
7.	Actorenanalyse	
8.	Concept uitvoeringsprogramma NL HW en projectsheet Kreekenontwikkeling	
9.	Uitnodiging workshop 2	
10.	Programma workshop 2	
11.	Verslag workshop 2	

1. Inleiding

1.1 Context, betrokkenen en doel

Deze casus is onderdeel van het SKB project 'De meerwaarde van bodem. Het voor het voetlicht brengen van het belang van bodem' (zie projectplan van oktober 2006, SKB-nummer PP6314). In het voorliggende draalboek is deze casus nader uitgewerkt: de acties zijn concreet benoemd en de deelnemers & rollen zijn precies aangegeven.

Vanuit het consortium werken de volgende personen aan deze casus:

Organisatie	Betrokken personen	Rol in het consortium
Oranjewoud	<ul style="list-style-type: none"> • Angélica van der Heijden • Dymph Schouten • Roelof van Zanden (Tropad)	<ul style="list-style-type: none"> • projectleider & expert bodembeleid & procesadviseur • techniekaanbieder bodembeleid & procesbegeleider • moderator
provincie Zuid-Holland	<ul style="list-style-type: none"> • Dirk van der Eijk • Dick Kommer	<ul style="list-style-type: none"> • eindgebruiker • eindgebruiker

Het doel is om ervaring op te doen met:

- het formuleren van de meerwaarde van de bodem (bodembodschap);
- het begrijpen van het speelveld van plan- en besluitvormingprocessen;
- het onderkennen van de belangen 'aan de andere kant van tafel';
- het uitdragen van de bodembodschap.

Het resultaat van 'de praktijk' is:

- voorbeelden van concrete bodembodschappen uit de casus;
- voorbeelden van actorenanalyses (wat drijft de verschillende actoren);
- een invulling van de rol van het bodembelang (Is het toonbaar afgewogen?, wat zegt besluit of plan over bodem?);
- ervaringen waar je tegenaan loopt in communicatie.

1.2 Verloop en verslaglegging casus

Dit SKB-project levert een bijdrage aan deze casus door het voorbereiden en het organiseren van twee bijeenkomsten van de publieke belanghebbenden (workshops). De bijeenkomsten worden door het consortium voorbereid en hebben als doel de partijen in beweging te brengen en op de hoogte brengen van de meerwaarde van bodem (bodem niet per definitie als een probleem zien maar als een kans). Hierin zal ondermeer met behulp van het verandermodel (2le projectvoorstel) het groepsproces geleid worden, zodat alle publieke partijen hun mening en ideeën durven laten horen.

Dit document is een doorlopend verslag van deze casus, waarin alle relevante informatie vastgelegd wordt.

Gedaan:	Resultaten verwerkt:
<ul style="list-style-type: none"> • SKB-projectplan • Startoverleg, 3 april 2007	<ul style="list-style-type: none"> • H1 en H2 • H2 • bijlage 1, 2 en 3
<ul style="list-style-type: none"> • workshop 1, 14 juni 2007	<ul style="list-style-type: none"> • H3 • bijlage 4, 5 en 6
<ul style="list-style-type: none"> • intermezzo	<ul style="list-style-type: none"> • H4 • bijlage 7 en 8
<ul style="list-style-type: none"> • workshop 2, 8 oktober 2007	<ul style="list-style-type: none"> • H5 • bijlage 9, 10 en 11
Nog te doen:	Planning:
<ul style="list-style-type: none"> • werkatelier	<ul style="list-style-type: none"> • maart/april 2008

2. Beschrijving en invulling van de casus

Tijdens het startoverleg van 3 april 2007 hebben we gezamenlijk de hoofdlijnen van deze casus geschetst (zie bijlage 1). In de gebiedsanalyse is achtergrondinformatie opgenomen en zijn de ambities & stand van zaken aangegeven (zie bijlage 2).

2.1 Situatie

In 2006 stond de herziening van het streekplan Zuid met betrekking tot de Hoeksche Waard (nieuw bedrijventerrein, woningbouw en mogelijke glastuinbouw) op het programma. De bodemsituatie is reeds in beeld gebracht. Tevens is gewerkt aan een Strategische Milieu Beoordeling (SMB) voor alle toekomstige ontwikkelingen in de Hoeksche Waard en aan een MER voor de locatiekeuze van het nieuwe bedrijventerrein. Op dit moment heeft dit nog niet geleid tot een concrete aanwijzing voor het bedrijventerrein, terwijl hier vanwege de groei van aan de Rotterdamse haven gerelateerde bedrijven juist veel belang wordt gehecht. Dit is de reden dat mogelijk op het niveau van de structuurvisie nieuwe richting gegeven moet worden aan het gebied. Deze structuurvisie zal door de gemeenten in het gebied worden opgesteld.

De provincie Zuid-Holland heeft de intentie om de kwaliteit van de bodem en met name de mogelijkheden (kansen) en beperkingen die de bodem kan hebben zo goed mogelijk te betrekken bij de ruimtelijke ontwikkelingen (zowel bij planvorming als uitvoering). De inzet is om het milieu en daarmee ook de bodem vanaf de planvorming in het proces te betrekken. De Directie Groen, Water en Milieu (DGWM) van de provincie is verantwoordelijk voor de milieu-inbreng vanuit de provincie richting de gemeenten die aan de slag gaan met de structuurvisie.

In de Hoeksche Waard zijn gemeenten en waterschap vertegenwoordigd in een gebiedscommissie. Deze commissie heeft het initiatief genomen alle ruimtelijke ontwikkelingen in het gebied in kaart te brengen en gezamenlijk te bezien (zie bijlage 3).

2.2 Doel casus

Door de mogelijke aanpassing van de structuurvisie is er de mogelijkheid nog actieve inbreng vanuit bodem te leveren. Het doel vanuit bodem bij de inbreng in de structuurvisie is:

- de bodemboodschap inpassen in de milieuboodschap vanuit de DGWM en op deze manier de bodem laten 'landen' bij de makers van de structuurvisie (laten 'landen': het waarborgen dat de bodemthema's in de structuurvisie worden meegewogen);
- het voorlichten van de DGWM en de makers van de structuurvisie waarom deze thema's meegenomen zouden moeten worden.

Bodem wil zijn inbreng in de milieubrede boodschap van de DGWM inpassen.

2.3 Invulling casus

Binnen de provincie Zuid-Holland vindt het contact met Commissie Hoeksche Waard (CHW) plaats via de Directie Ruimte en Mobiliteit (DRM). De milieu-inbreng wordt georganiseerd vanuit de DGWM.

De ambitie van de afdeling bodem is echter om zelf direct contact te hebben met de CHW. Gezien de diversiteit aan bestuurlijke adviescommissies, ambtelijke werkgroepen en structurele overleggen met partijen als LTO en Staatsbosbeheer die onder deze CHW vallen is het nog niet inzichtelijk wat een goede route is om de bodemthema's voor het voetlicht te brengen.

De casus richt zich daarom op:

- het in beeld krijgen van de CHW en achterhalen welke partijen binnen deze CHW nodig zijn voor het bereiken van het doel van de casus;
- het waarborgen / 'laten landen' van bodem in de ruimtelijke dynamiek
- het formuleren van een bodemboodschap (vertaling van de bodemvisie gericht op de Hoeksche Waard).

Het idee is om 2 à 3 workshops te doen.

De praktijkervaring die deze casus oplevert voor de provincie heeft met name betrekking op het begrijpen van het speelveld van plan- en besluitvormingsprocessen en het verkrijgen van toegang binnen de complexe organisatiestructuur in de Hoeksche Waard. Daarnaast wordt ervaring opgedaan met het vertalen van de bodemvisie naar een gebiedsgerichte bodemboodschap.

Het zal blijken of het bodembelang een al dan niet zichtbare rol kan spelen (is bodembelang aantoonbaar afgewogen?, wat zegt besluit of plan over bodem?).

3. Workshop 1: Het interne speelveld

De 1^e workshop vond plaats op 14 juni 2007. In bijlagen 4, 5 respectievelijk 6 zijn de uitnodiging, het programma en het verslag opgenomen. Hieronder volgt een samenvatting.

3.1 Doel

In de eerste workshop hebben we binnen de DGWM verkent wat de urgentie van de andere milieuthema's zijn om op deze manier meerwaarde te vinden in het combineren van bodem aan andere milieuthema's. De workshop is een vervolg op de eerder georganiseerde bijeenkomst door DGWM waarin de wensen vanuit de verschillende milieuthema's werden verkend als input voor de ruimtelijke uitwerking van het beleidsplan Groen, Water en Milieu 2006 - 2010 (Provincie Zuid-Holland, oktober 2006).

Het doel van de workshop is tweeledig:

- het krijgen van inzicht in welke milieuthema's tevens urgent zijn om in te brengen in deze fase van de structuurvisie en verkennen of er meerwaarde te halen is door een combinatie te maken van bodem met deze urgente milieuthema's. Hieraan gekoppeld afspraken en structuur vastleggen;
- een startpunt te vormen van waaruit bodem solitair zijn inbreng gaat leveren richting de 'makers' van de structuurvisie (of eventueel gekoppeld aan andere urgente milieuthema's).

3.2 Resultaat

Het belangrijkste resultaat is het activeren van de contacten vanuit bodem met andere afdelingen. Hiermee is bodem automatisch onder de aandacht gebracht. In de voorbereiding en na afloop van deze workshop hebben Dirk en Dick diverse gesprekken met collega's gevoerd, welke anders niet plaats gehad zouden hebben. In deze gesprekken stond de HW centraal: wat doet de ander in het gebied, wat heeft bodem bij te dragen en hoe kan dat uitgevoerd worden.

Verder zijn heel veel actoren en andere zaken die in de HW spelen voorbij gekomen. De vraag is nu: waar willen Dirk/Dick de bodemvisie laten landen. Bij wie? Bij welk initiatief/lopend project? Op bestuurlijk en/of ambtelijk niveau?

Zoals in de uitnodiging in bijlage 4 al benoemd, is de focus van deze casus verschoven van 'bijdrage aan de structuurvisie' naar bijdrage aan ruimtelijke plannen die als uitwerking van het streekplan gaan plaatsvinden'.

4 Intermezzo: Focus op het speelveld Hoeksche Waard

Na de 1e workshop was de grote vraag: en hoe nu verder? Er is veel informatie, maar wat nu? We hebben de tijd genomen om in dit zogenaamde intermezzo de beschikbare informatie nogmaals te bezien, aanvullende informatie te achterhalen én een focus aan te brengen (= keuzes maken, afkaderen).

Het focussen is in enkele stappen uitgevoerd en hieronder beschreven. De rode draad door deze acties heen is het achterhalen van informatie en het praten met collega's (wat speelt er, wat is het belang, wat is potentieel het bodembelang, wat is de urgentie, speelt er politiek, hoe kan bodem daarop aanhaken).

4.1 Bezinnen 22-6-07

Na de 1^e workshop hebben we enkele handvaten en aanknopingspunten bij provinciale collega's benoemd. En wat is nu de eerstvolgende stap? Bij wie willen we welke bodemboodschap laten landen?

Bij wie?

De potentiële doelgroep HW is heel groot en daarmee voor ons nu nog heel diffuus. Er zijn veel partijen met elk een eigen belangstelling, belang, enz. We komen tot de conclusie dat onze doelgroep in ieder geval personen/Instanties bevat die keuzes moeten maken in het gebied. En dat brengt ons bij de volgende vraag; waar zit de dynamiek in het gebied, ofwel waar worden nu keuzes gemaakt?

→ Hieruit definiëren we voor onszelf de 'huiswerkopdracht' om het speelveld nauwkeuriger in beeld te brengen (tabel 'actorenanalyse') en de dynamiek in het gebied te benoemen (= waar we op aan kunnen haken). Het resultaat staat in § 4.2.

Welke bodemboodschap?

We onderscheiden vooralsnog twee sporen:

- Bodemvisie:
  - o een bodembrede boodschap;
  - o kennis om te gebruiken bij ontwikkelingen in een gebied;
  - o relevante bodemthema's is afhankelijk van de ontwikkeling;
  - o karakter = kennis brengen waar een ander wat mee kan én mee aan de slag gaat.
- Werkvoorraad:
  - o een boodschap over de chemische toestand van de bodem (slootdempingen, bedrijven);
  - o het vraagt om identificeren van potentiële problemen en het treffen van noodzakelijke maatregelen;
  - o karakter = een opgave voor de ander, de provincie wil een concreet resultaat bereiken.

De vraag is 'hoe kunnen deze sporen elkaar versterken?' Of is het handig of noodzakelijk om hierin een keuze te maken? De volgende overwegingen helpen hierbij:

- Hoe is er al gecommuniceerd?
- Welke partijen waren hierbij betrokken?

- Aan welke bodemthema's is in eerdere momenten (planinstrumenten) al aandacht besteedt?
- Wat zijn de kansen die de bodem kan bieden voor de gebiedsontwikkeling? Welke thema's zijn hier relevant?
- Wat zijn de aanknopingspunten voor de partijen?

→ Dit gaan we concreet maken in de voorbereiding van workshop 2 (zie verder H5).

4.2 Afpellen 10-7-07

Actoren & dynamiek

Bij start van het project was de commissie HW in beeld (bijlage 3). We hebben nu een uitgebreidere actorenanalyse gemaakt: zie bijlage 7. Hieruit komen direct de vervolgvragen op tafel:

- Wat doen de afdelingen DGWM aan het UP NL HW?
- Welke bevoegdheden hebben het Bureau Drechtsteden en de Milieudienst ZHZ en raakt dat dit project?

De actuele ontwikkelingen in het gebied de HW (dynamiek) zijn het bedrijventerrein, de A4 en het Nationaal Landschap. Het bedrijventerrein en de A4 liggen politiek gevoelig (toch?, of wat is de precieze reden om deze niet te doen?). Daarmee is het uitvoeringsprogramma Nationaal Landschap HW de ontwikkeling waar we bij aan willen haken. Onze doelgroep zou moeten bestaan uit de actiehouders in het programma. Hieruit komen direct de vervolgvragen op tafel:

- Wat staat er in het UP NL HW? Wat is de opgave daarin? Waar is bodem relevant?
- Hoe is de relatie tussen NL en het waterprogramma van de provincie?

→ Ons 'huiswerk' is het beantwoorden van beide setjes met vervolgvragen. Het resultaat staat in § 4.3.

Bodemboodschap in UP NL HW

Als we alvast vooruit lopen op 'wat gaan we vertellen aan de uitvoerders van het programma' dan hebben we alvast bedacht om het programma te matchen met de bodemthema's. Daaruit kunnen we aflezen welke thema's relevant zijn. Hierbij moeten we dan de betreffende boodschap benoemen (rekening houden met het thema door ..... en zo mogelijk gepaste maatregelen nemen door .....).

→ Dit nemen we mee in de voorbereiding van workshop 2 (zie verder H5).

4.3 Klezen 24-7-07

De gewenste focus komt in zicht! De provincie werkt aan een uitvoeringsprogramma NL HW 2007-2013. Hierin komen meerdere beleidskaders bij elkaar, zoals Rijksbeleid Nationale Landschappen, Streekplan Zuid-Holland Zuid, Beleidsagenda Vitaal Platteland en sectorale beleidsnota's zoals het beleidsplan GWM, pMJP, bodemvisie (!) en Agenda Vrije Tijd.

We hebben nu de beschikking over het concept-uitvoeringsprogramma van 19 juli 2007 en de projectsheet 'kreekontwikkeling' (zie bijlage 8). Om de kernkwaliteiten van de HW te bevorderen en te behouden zijn zes pijlers benoemd. We denken dat de pijler 'Grommazig netwerk groenblauwe dooradering: kreekontwikkeling' de meeste aansluiting

bij de bodemvisie heeft. Tevens constateren we dat in deze pijler (ook) een wateropgave zit. Het is ons nog niet helemaal duidelijk hoe de wateropgave in het UPNLHW verweven zit. Het UP zou vanaf september klaar moeten zijn, dus een workshop in oktober zou goed passen.

Verder is door de afdeling Groen (landschap) de opmerking gemaakt om vooral de samenhang in de communicatie naar de streek vanuit het UPNLHW, het gebiedsprogramma HW en beleidsagenda Vitaal Platteland te waarborgen. Dit was een bevestiging dat onderlinge interne afstemming nodig is om als provincie goed naar buiten te treden. Dit betekent dat we de potentieel betrokkenen in de streek minimaal op de hoogte moeten stellen van onze workshop 'Bodem&kreken HW'.

→ *Ons 'hulswerk' is het nader contact opnemen met betrokkenen binnen de provincie bij dit project én met het waterschap (die op een of andere manier ook een rol heeft): wie is leiding, staan betrokkenen op voor de bodemvisie, enz. Het resultaat staat in § 4.4.*

4.4 Doelgroep in beeld 7-8-07

!! Het waterschap is positief over een workshop 'bodemboderschap HW' !! De doelgroep lijkt nu helemaal in beeld te zijn, vooralsnog bestaande uit de volgende externe partijen:

- waterschap afdeling beleid
- waterschap planvorming
- landbouworganisatie LTO
- natuurorganisatie
- gemeente

Tevens kwam in de gesprekken aan de orde dat NMI een opdracht uitvoert naar bodemfysische zaken in de HW (??, in opdracht van waterschap en mgl. provincie). Dit zou eventueel een plek in de workshop kunnen hebben, als praktijkvoorbeeld/illustratie.

We gaan door naar de voorbereiding van de workshop, zie verder hoofdstuk 5.

5 Workshop 2: De bodemboodschap naar de Hoeksche Waard

De 2^e workshop vond plaats op 8 oktober 2007. In bijlagen 9, 10 en 11 respectievelijk zijn de uitnodiging, het programma en het verslag opgenomen. Hieronder volgt een samenvatting.

5.1 Doel

In de tweede workshop hebben we de actoren in de Hoeksche Waard die betrokken zijn bij dan wel een belang hebben bij het Uitvoeringsprogramma Nationaal Landschap Hoeksche Waard uitgenodigd.

Het doel van de workshop is:

- elkaar (beter) leren kennen;
- de raakvlakken met elkaar verkennen;
- kennis overdragen (de bodemboodschap);

De bodemboodschap

In de workshop hebben we de kennis van bodem uit de bodemvisie overgebracht. De boodschap is dat bodem een meerwaarde heeft in de ruimtelijke inrichting van het gebied. Het idee is dat de bodemkennis een toegevoegde waarde heeft, dat 'het' er beter op wordt dan wanneer deze bodemkennis niet wordt meegenomen.

De pijler 'Groenmazig netwerk groenblauwe dooradering: krekentontwikkeling' uit het Uitvoeringsprogramma heeft de beste aansluiting bij de bodemvisie en is een goede insteek gebleken om partijen voor de workshop enthousiast te maken. Voor de workshop zelf is ervoor gekozen om de bodemvisie algemeen aan de orde te stellen en niet aan de hand van diverse projecten onder de krekentontwikkeling de bodemthema's in beeld te brengen.

5.2 Resultaat

Over de bodemvisie komen een aantal belangrijke opmerkingen naar voren:

- Rekening houden met chemische bodemkwaliteit zit in de streek nu wel goed tussen de oren; bij de andere thema's uit de bodemvisie ontbreekt wettelijk kader wat een belangenafweging moeilijk maakt (wat is de wegingsfactor). Als voorbeelden worden genoemd cultuurhistorie / archeologie / waterberging / biodiversiteit;
- De bodemvisie wordt door de groep ervaren als een goed basisstuk en vertrekpunt; de schaal is nog te grofschalig om het op lokaal niveau toe te passen.
- Gebruik van integrale kaarten en een integratie van de droge met de natte bodem zou een nuttige aanvulling zijn op de bodemvisie.

Als wens komt uit de workshop naar voren dat een verdere uitwerking van de bodemvisie plaatsvindt met streekpartijen. Als ambitie wordt genoemd het komen tot één onderhouds- en beheerplan voor de streek.

6. Ervaringen uit casus Hoeksche Waard

Uit beide workshops leidt provincie Zuid-Holland tips af voor het omgaan met een complex speelveld en de actoren en hun onderlinge relaties, wat de bodemboodschap voor hen betekent en hoe die beter geformuleerd en het beste uitgedragen kan worden.

Hieronder zijn de tips per onderdeel van de casus opgenomen.

1^e workshop:

- Toegevoegde waarde van SKB begint met het feit dat je medewerkers van verschillende afdelingen uitnodigt. Want dat kan alleen als afdelingshoofden dat goed vinden (bilateraal kan altijd, doch niet in groepsverband). => externe begeleiding geeft gewicht/maakt het bijzonder, dan komen er mensen.
- Pluspunt dat een externe de discussie leidt (onafhankelijke rol).
- Het bewustworden dat intern overleg/afstemming nodig is vóórdat je als bodem naar buiten gaat, want bodem heeft de input van de anderen nodig.
- Wat opvalt is dat de primaire focus van de deelnemers heel inhoudelijk is; daarover komen verhalen/discussie los (felten, wat er wel/niet gebeurd is, hoe de situatie er uitziet).
- Leerpunt = anekdote van Menko (als raadslid zie je een provinciaal ambtenaar liever gaan). Dus, let goed op je doelgroep, diens visie, diens houding. Dus, je moet het netwerk goed verkennen. Ga bewust aansluiting zoeken en gebruik een vaandeldrager.

Intermezzo:

- Inzicht gekregen dat je keuzes moet maken.
- 1^e workshop is wellicht onbewust/indirect de aanleiding geweest om de groepen van het beleidsplan weer nieuw leven in te blazen.
- Door een provinciale collega van Dirk en Dick werd bevestigd dat intern overleg vóórdat je naar buiten gaat heel hard nodig is, maar dan vanuit de redenatie dat 'er veel over elkaar heen hobbelt' en dat de provincie niet te versnipperd naar de streek zou moeten optreden.

2^e workshop:

- Koppel je bodemboodschap aan een relevante ontwikkeling in de streek. In de Hoeksche Waard is de aansluiting bij het Uitvoeringsprogramma Nationaal Landschap een goed vehikel gebleken om het belang van de bodem over te brengen;
- De bodemvisie wordt als goed startpunt ervaren. Echter, de uitwerking naar de streek wordt gemist. Zorg bij het maken van beleidsstukken ook voor de regionale inbreng;
- Met name het verkennen van het netwerk (de intermezzo fase) heeft geleid tot een nuttige tweede workshop.

In fase B van het project de Meerwaarde van bodem worden de ervaringen en tips uit alle uitgevoerde casussen uitgewisseld. Dit gebeurt aan de hand van een werkatelier.

Bijlage 1

Agenda voorbereiding case Hoeksche Waard en As Leiden Katwijk

vergadering plaats / zaal tijd deelnemers	3 april 2007 Provinciehuis Zuid-Holland 9.30 - 12.00 Dirk van der Eijk René Jousstra Angelica van der Heijden Dymph Schouten	161556	Provincie Zuid-Holland Provincie Zuid-Holland Oranjewoud Oranjewoud
kopie aan projectnr.			
nr.	omschrijving agendapunt	ingediend door	bijlage
1	Openting		
2	Casus Hoeksche Waard a. maken van actorenanalyse en een procesanalyse b. terugblik (=reflectie) - wat is er tot nu toe gecommuniceerd? - wie waren daarbij betrokkenen? - hoe is er gecommuniceerd? - door wie is er gecommuniceerd? c. analyse bodembodschap - wat vertel je aan de betrokkenen? - hoe doe je dat? - wat triggert de partijen om in actie te komen - waar aansluiten op beleving en ambities d. opzet bodembodschap maken		zie format
3	Workshop 1 & 2 Hoeksche Waard a. doelen workshops benoemen b. benoemen deelnemers c. werkvormen / draaiboek opstellen d. roverdeling tbv workshops e. ondersteuning Oranjewoud - provincie Zuid-Holland		
4	Casus As Leiden Katwijk Zie agendapunten onder 2 en 3		
5	Planning		
6	Afspraken		
7	Afsluiting		

Bijlage 2

Gebiedsanalyse Hoeksche Waard (PVA)

Inleiding

De provincie Zuid-Holland heeft een bodemvisie opgesteld om een basis te geven aan het duurzaam beheer van de bodem en om invulling te geven aan de 'leggen benadering' bij de ruimtelijke ordening zoals bedoeld in de Nota Ruimte. Analooq aan de ontwikkeling van het Europees bodembelief zijn in de bodemvisie de voor Zuid-Holland relevante bodemthema's opgenomen. Voor elk van de onderscheiden thema's is een ambitie geformuleerd en van elk van de thema's is op kaarten aangegeven waar in Zuid-Holland het thema aan de orde is. Met deze informatie kan de gewenste verbreding van het bodembelief worden vormgegeven, zoals dit in de Beleidsbrief Bodem is voorgenomen.

Dit jaar is gericht op de implementatie van de bodemvisie. De inzet is om de bodemvisie gebiedsgericht en in samenwerking met de betrokkenen in het gebied uit te werken. Eén van de gebieden is de Hoeksche Waard. Eén van de prioritaire thema's is bodemverontreiniging. In dit plan van aanpak staat dit thema centraal.

Ruimtelijke ontwikkelingen in de Hoeksche Waard

ambities

De Hoeksche Waard is aangemerkt als Nationaal Landschap. Tegelijkertijd zijn er diverse ruimtelijke ontwikkelingen voorgenomen in delen van de Hoeksche Waard. Het betreft de aanleg van een, deels bovenregionaal, bedrijventerrein in het Noordoostelijk deel van de Hoeksche Waard, woningbouw aangrenzend aan de bestaande woonkernen, concentratie van verspreid liggende glastuinbouwbedrijven, de verplaatsing van TNO vanuit Ypenburg en Rijswijk naar Cromstrijen en invulling geven aan de doelstelling van het Nationaal Landschap. Om de voorgenomen ruimtelijke ontwikkeling vanuit milieu opzigt op een goede wijze te begeleiden en in te passen wordt er een strategische milieubeoordeling (SMB) uitgevoerd. De ruimtelijke vertaling van de ontwikkelingen wordt via een partiele herziening van het streekplan zuid vastgelegd. Vanwege de verdere groei van aan de Roeterdijkse haven gerelateerde bedrijven, hecht de provincie veel belang aan de ontwikkeling van het bedrijventerrein. Vandaar dat het als een concrete beleidsbeslissing (cbb) in het streekplan wordt opgenomen. Voor het bedrijventerrein wordt een MER uitgevoerd.

proces

De afgelopen maanden is intensief gewerkt aan het streekplan, het SMB en het MER. De bedoeling is dat de drie documenten tegelijkertijd gereed zijn en onderling zijn afgestemd. Het MER moet resulteren in een locatiekeuze voor het 180 ha groot bedrijventerrein binnen een groter zoekgebied in het noordoosten van de Hoeksche Waard. Deze keuze moet in het streekplan worden begrensd. Het SMB is nodig om voor alle ontwikkelingen in de Hoeksche Waard tezamen de milieuaspecten te beoordelen. Dus MER en SMB moeten beide gereed zijn om het streekplan te kunnen afronden. Op 20 juni is het concept-ontwerp streekplanherziening in GS ter sprake geweest. Een aantal paragrafen moeten nog worden uitgewerkt. De bedoeling is het ontwerp op ... juli ter visie te leggen.

Bodem

ambities

Bij de ontstaansgeschiedenis van de Hoeksche Waard heeft de bodemgesteldheid een belangrijke rol gespeeld. De wijze waarop de inwoners van de Hoeksche Waard het gebied hebben gevormd en ingericht is sterk bepaald door de eigenschappen van de bodem. De samenwerking tussen beide heeft geleid tot het huidige landschap, dat vanwege zijn bijzonderheid de status heeft gekregen van een nationaal landschap. Voor de toekomst is het van belang de bodemgesteldheid op een goede wijze te blijven betrekken bij de ruimtelijke ontwikkelingen en bij het beheer van de bodem. Dit geldt zowel op niveau van de verdeling van de nieuwe bestemmingen in het gebied als ook op het niveau van de realisering van deze bestemmingen.

relatie met ruimtelijke ontwikkelingen / ontwerp streekplan

Kijkend naar de voorgenomen keuzes voor de locatie van het bedrijventerrein, de woningbouwlocaties en de TNO locatie in relatie tot de bodemthema's, dan zijn de voorgenomen

keuzes in het streekplan niet onlogisch. Bij de uitwerking van het streekplan i.c. bij het ontwerpen en inrichten van deze locaties alsmede bij het ontwerpen en realiseren van het groenbouw raamwerk, is het evenwel noodzakelijk rekening te houden met de relevante bodemthema's in de Hoeksche Waard. Deze thema's zijn: verzilting, verlies aan waterbufferend vermogen door afdekking,

bodemdeling, aardskundige waarden (waaronder waarden die van nationale en internationale betekenis zijn), archeologische waarden, lokale bodemverontreiniging, bodembiodiversiteit, ondergrondse ruimte gebruik en grondwaterwinning. Door bij het ontwerp en inrichting van de plannen met deze thema's rekening te houden kunnen kansen op verbetering worden benut en onnodige verslechtering in kwaliteit of ongewenst verlies aan waarden worden voorkomen.

In het ontwerp streekplan is een bodemparagraaf opgenomen waarin het belang van de bodem wordt beschreven en verwezen wordt naar de provinciale bodemvisie, die bij de uitwerking van het streekplan dient te worden betrokken als een van de onderdelen uit de nota Regels voor ruimte.

Locale bodemverontreinigingen

Binnen de Hoeksche Waard is zijn de (potentiele) lokale bodemverontreinigingen geïnventariseerd.

De ligging is op bijgaande kaart weergegeven.

In totaal betreft het 6153 locaties. Verdeeld over bestaand landelijk en stedelijk is de verdeling respectievelijk 4209 en 1944 locaties. Het merendeel van de locaties in het landelijk gebied bestaat uit slooplocaties 3909. Verdeeld naar NSX scores in de klassen <100, 100-300 en > 300, dan geeft dit de volgende aantallen. Voor het landelijk gebied: 106 locaties (> 300); 4031 locaties (100-300) en 73 locaties (< 100). Voor het stedelijk gebied: 706 locaties (>300); 640 locaties (100-300) en 598 locaties (<100).

Verder is gekeken naar het aantal locaties binnen de provinciale ecologische hoofdstructuur (PEHS). Het betreft in totaal 383 locaties, waarvan 9 in het stedelijk gebied en 374 in het landelijk gebied.

Hiervan ligt het merendeel in bestaande PEHS.

ambities

Onze ambities is om in samenloop met de ruimtelijke en economische ontwikkelingen de lokale bodemverontreinigingen te laten onderzoeken en zonodig te laten saneren.

kansen en bedreigingen

De voorgenomen ruimtelijke ontwikkeling bieden volop kansen om de verontreinigingen aan te pakken. In de eerste plaats betreft dit de locaties waar deze ontwikkelingen plaatsvinden. Zodra duidelijkheid via het streekplan is gegeven waar deze ontwikkelingen zich voordoen, (locatie, bedrijventerrein inclusief verkeersinfrastructuur, diverse woningbouwlocaties, TNO-locatie, uitbreiding PEHS en locaties voor waterberging, etc) dan kunnen we inventariseren welke locaties in deze dynamische gebieden aanwezig zijn. Onze inzet zal zijn om deze locaties in samenloop te laten saneren. In de tweede plaats zal bij de realisering van deze bestemmingen diverse grondwerkzaamheden plaatsvinden, waarbij waarschijnlijk grond vrijkomt. Gezien de relatief goede diffuse bodemkwaliteit in de Hoeksche Waard, kan deze grond goed ingezet worden op de saneringslocaties voor het aanvullen van saneringsputten en voor het aanbrengen van afdeklagen en leeflagen. Onze ambities is om deze grond in te zetten op alle locaties in de Hoeksche Waard waar grond nodig is, dus ook op de statische locaties. De mogelijkheid bestaat om grond tegen lage kosten op de plaats van bestemming te krijgen (grondverzet op basis van een bodemkwaliteitskaart, dus geen parkeerbeurten en korte transportafstanden). Ideaaliter zou grond om niet geleverd kunnen worden.

De bedreigingen zijn dat de initiatiefnemers van de ruimtelijke ontwikkelingen de lokale bodemverontreinigingen zoveel mogelijk mijden, door zoveel mogelijk om de verontreinigingen heen te bouwen of water te graven, en dat ze de vrijkomende grond van goede kwaliteit voor marktprijzen aanbieden, waarbij de marktprijzen hoog gehouden worden door de vele schakels in de grondstroomketen (keuring, opslag, transport).

oplossing bodembodem
perspectief

Actorenanalyse

Diverse partijen zijn bij de ruimtelijke ontwikkelingen in de Hoeksche Waard betrokken.

- De gemeenten in de Hoeksche Waard.
- De gemeenten werken samen de Gebiedscommissie Hoeksche Waard. Deze commissie heeft het initiatief genomen tot het samenbrengen van de gewenste ruimtelijke ontwikkelingen en het ruimtelijk vertalen daarvan. De commissie is een sterke actor en kan een belangrijke rol spelen bij het realiseren van onze bodemambities.
- De Milieudienst Zuid-Holland Zuid
- De positie van de Milieudienst en de rol die deze dienst voor ons kan vervullen moet nog worden verkend en in hoeverre er een meerwaarde is in relatie tot de gebiedscommissie.
- Het Waterschap de Hollandse Delta
- Het waterschap is een belangrijke actor. De ambities met betrekking tot ruimte voor water zijn groot. Dat betekent veel grondverzet. Daarnaast zijn er ander bodemthemas hierbij relevant, zoals verzilting, aardkundige waarden. Voor het realiseren van de bodembrede ambities is het een belangrijke actor.
- De Stichting het Hoeksche Waards Landschap
- De stichting heeft een belangrijke inbreng gehad in de gebiedscommissie. De rol voor ons moet nog worden verkend.
- Staatsbosbeheer/ natuurmonumenten
- De rol van deze potentiële beheerders van natuurgebieden voor ons zal worden verkend
- LTO
- Veel locaties liggen in het landelijk gebied. De agrarische sector speelt daarom een belangrijke rol voor ons. De wijze waarop zal worden verkend, vanwege de vele stootdempingen, mede in relatie tot de thema aanpak voor stootdempingen
- Kamer van Koophandel
- Veel locaties zijn bedrijfspanden. De kamer is derhalve een belangrijk actor voor ons. De rol zal worden verkend mede in relatie met de thema aanpak voor bedrijfstreinen
- Glasinbouw
- In het kader van het Convenant Glasinbouw en milieu, zijn afspraken gemaakt hoe o te gaan bij bedrijfsbeëindiging en het starten van nieuwe bedrijven. Op basis van deze afspraken zal worden gewerkt.

relatie met andere projecten

Biodiversiteit van akkertanden.

Dit al lopende en succesvolle project zal worden uitgebreid met de component bodem, tot een pilot bodembiodiversiteit. (samenwerkingsproject VROM, WUR, Provincie).

SKB-project De meerwaarde van bodem.

Hoeksche Waard wordt als casus gebruikt in het SKB-project om ervaring op te doen hoe de bodemvisie wordt gebruikt bij ruimtelijke ontwikkeling. Dit project start in 2006.

Komende activiteiten

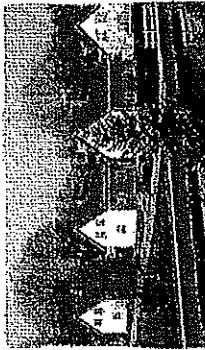
- Zodra streepkaart gereed is, wordt onze inventarisatie compleet gemaakt tot een definitieve verdeling in dynamische en potentieel statische locaties
- Zodra streepkaart gereed is worden de contacten gelegd met de potentiële externe actoren. Daarbij zal eerst intern, met andere afdelingen, worden afgestemd.
- Ten behoeve van het SKB-project zal de casus Hoeksche Waard worden geactualiseerd en worden bezien wat de SKB-partners waaronder bodem+ kan betekenen voor het project.

Gebiedsteam Hoeksche Waard

Dirk van der Eijk / Norbert Paardekooper / Paul van Schie / Monique Blondelle-Zuidema / Nol Witte

Bijlage 3

Participanten van de Commissie Hoeksche Waard

De vijf Hoeksche Waardse gemeenten:

- o Boppeneuzen
- o Cromstrijen
- o IJsselstein
- o Oud-Berlamband
- o Strijen
- Waterschap Hollandsche Delta
- Zwaagdijk-Zuid-Beijerland
- Zwaagdijk-Oost

Organisatie

De Commissie Hoeksche Waard kent een Degelijke Bestuur en diverse Bestuurlijke Adviescommissies (post/e-mailboudersoverleggen). Daarnaast zijn diverse ambtelijke overlegorganen actief.

Commissie Hoeksche Waard

- Uit elk college van Bestuur twee leden:
  - o De heer E.C. Lafaber, gemeente Binnenmaas
  - o Mevrouw A. Callewaert-de Groot, gemeente Binnenmaas
  - o De heer L.P.T. Honders, gemeente Cromstrijen
  - o De heer H.J. Fieringa, gemeente Cromstrijen
  - o De heer J. Boogaard, gemeente Kattendijk
  - o De heer W.F. Reijnders, gemeente Kattendijk
  - o Mevrouw A.M.C. van Hemert, gemeente Oud-Beijerland
  - o Mevrouw A. Labastijn van Voorst - Woldringh, gemeente Oud-Beijerland
  - o De heer G.H.J. Janssen, gemeente Strijen
  - o De heer W.J.L.M. van Tilborg, gemeente Strijen
- Voorzitter: De heer A.J. Pijlman
- Secretaris: De heer G.J. Roelmaars
- Waterschap Hollandsche Delta: de heer ing. J.M. Geluk (waarnemer)
- Provincie Zuid-Holland: de heer L.E. van der Sar (waarnemer)
- Drechtsteden: de heer R.J.G. Bandell (waarnemer)

* Vergaderingschema Commissie Hoeksche Waard 2022

Dagelijks Bestuur / Agenda commissie

- Voorzitter: De heer A.J. Pijlman, burgemeester gemeente Binnenmaas
- Uit elk college van Bestuur een lid:
  - o De heer E.C. Lafaber, gemeente Binnenmaas
  - o De heer H.J. Fieringa, gemeente Cromstrijen
  - o De heer W.F. Reijnders, gemeente Kattendijk
  - o Mevrouw A. Labastijn van Voorst - Woldringh, gemeente Oud-Beijerland
  - o De heer W.J.L.M. van Tilborg, gemeente Strijen
- Een lid namens de gemeentesecretarissen:
  - o De heer G.P. Boulijn, gemeentesecretaris gemeente Cromstrijen
- Secretaris: De heer G.J. Roelmaars, streekmanager

Bestuurlijke Adviescommissie Economische Zaken

- De heer J. Hoek, gemeente Binnenmaas
- De heer H.J. Fieringa, gemeente Cromstrijen
- De heer W.F. Reijnders, gemeente Kattendijk (voorzitter)
- De heer J.P.M. Kijls, gemeente Strijen
- De heer J.G. van Buuren, gemeente Oud-Beijerland
- De heer C.J. Veldhoen, gemeente Kattendijk (secretaris)

Bestuurlijke Adviescommissie Recreatie en Toerisme

- Mevrouw A. Callewaert-de Groot, gemeente Binnenmaas
  - De heer H.J. Fieringa, gemeente Cromstrijen
  - De heer E. Schelling, gemeente Kattendijk
  - Mevrouw L. Gobel, gemeente Oud-Beijerland
  - De heer G.H.J. Janssen, gemeente Strijen
  - Mevrouw J.J. Hoek, gemeente Strijen (secretaris)
- Bestuurlijke Adviescommissie Ruimtelijke Ordening
- De heer E.C. Lafaber, gemeente Binnenmaas
  - De heer L.P.T. Honders, gemeente Cromstrijen
  - De heer J. Boogaard, gemeente Kattendijk
  - Mevrouw A.M.C. van Hemert, gemeente Oud-Beijerland (voorzitter)
  - De heer W.J.L.M. van Tilborg, gemeente Strijen
  - De heer G. van Halderen, gemeente Oud-Beijerland (secretaris)

Bestuurlijke Adviescommissie Volkshuisvesting

- Mevrouw A. Callewaert-de Groot, gemeente Binnenmaas
- De heer L.P.T. Honders, gemeente Cromstrijen
- De heer J. Boogaard, gemeente Kattendijk
- Mevrouw ing. N. Goudschmeding-Haar, gemeente Oud-Beijerland
- De heer W.J.L.M. van Tilborg, gemeente Strijen

- De heer L. Groenboom, Commissie Hoekse Waard (secretaris)

Werkgroepen

- Regionaal bedrijvennet
- Groen/Blauw
- Vliecproject
- Marketing en Promotie
- Landbouw (biodyversiteit)
- Voorzettingen/kerken
- Wonen

Tevens is er op structurele basis overleg tussen de afdelingscommissie en de volgende maatschappelijke organisaties:

- De heer A. Verhoren, LTO Noord
- De heer J. Kient, Hoeksewaards Landschap
- De heer D. de Kiewit, Streekcommissie Hoekse Waard
- Pienouw G. Bohn, Ondernemingsvereniging Hoekse Waard
- Mevrouw W. Spaan, Erfgoedopend Hoekse Waard
- De heer M. Wit, Stadsbosbeheer
- De heer J. Koff, Kamer van Koophandel
- De heer D. Hilbert, woonschikking Union
- De heer J. M. Oostveen, woonschikking de Waasboek
- De heer W. Vermaas, christelijke woonschikking 's-Gavendeel
- De heer E. Zinddel, VVV Zuid-Holland Zuid

Bijlage 4

SKB-project de Meerwaarde van de bodem in de Hoeksche Waard.

Beste Collega's,

In vervolg op het Beleidsplan Groen Water en Milieu is een ruimtelijke uitwerking gemaakt van dit plan. De uitwerking is, voorzien van een gezamenlijk voorwoord van Huub Gourmans en Joost Schrijnen, in oktober 2006 verspreid.

De Hoeksche Waard is één van de vorige collegeverkiepingsgebieden waarvoor een uitwerking is gemaakt. In de uitwerking is beschreven en in kaart weergegeven welke voorgenomen ruimtelijke ontwikkelingen voorzien zijn en welke ambities er zijn voor natuur, biodiversiteit, landschap, veiligheid en energie. Een van onze groen-, water- en milieuthema's betreft de bodem. Om de bodem te kunnen betrekken bij het realiseren van de voorgenomen ontwikkelingen en beoogde ambities is in 2005 een provinciale bodemvisie opgesteld.

Bij de voorbereiding van de pariteit herziening van het Streekplan voor de Hoeksche Waard is verkend welke bodemthema's relevant zijn in de Hoeksche Waard. Het betreft meerdere thema's die, afhankelijk van welk deel van het gebied in ogenschouw wordt genomen, meer of minder relevant zijn. Het betreft de volgende thema's: verzilting, verlies aan waterbufferend vermogen door afdekking, bodemdaling, aardkundige waarden), archeologische waarden, lokale bodemverontreinigingen, bodembiodiversiteit, ondergronds ruimtegebruik en grondwaterwinning. Kijkend naar waar de ruimtelijke ontwikkelingen voorzien zijn, dan hoeven de thema's niet op gespannen voet te staan met deze ontwikkelingen. Zo is vanuit het perspectief van de bodem gezien geen reden te adviseren om het bovenregionale bedrijventerrein en de woningbouwlocaties op andere plaatsen in de Hoeksche Waard te ontwikkelen, dan die nu voorzien zijn in het streekplan. Wel is geconstateerd dat bij de realisatie van de plannen één of meerdere bodemthema's relevant zijn. Door bij het ontwerp en inrichting van de plannen met deze thema's rekening te houden kunnen kansen op verbetering worden benut en onnodige verslechtering in kwaliteit of ongewenst verlies aan waarden worden voorkomen. Om die reden is in het ontwerp streekplan een bodemparagraaf opgenomen waarin het belang van de bodem wordt beschreven en verzoekt wordt de provinciale bodemvisie te betrekken bij de uitwerking van het streekplan.

Met het vaststellen van het streekplan begin 2007 is een nieuwe fase gestart in de ontwikkeling van het gebied. Voor ons, vanuit Afdeling bodemsamenleving en de bodemcluster vanuit de Afdeling groen, is dit het moment om te starten met vraag hoe de bodemthema's betrokken kunnen worden bij de realisatie van de plannen. Hoe brengen we het belang van de bodem voor het voetlicht bij diegenen die de ruimtelijk plannen uitwerken en realiseren? Om deze vraag te kunnen beantwoorden is het SKB-project "De meerwaarde van de bodem" gestart. Het SKB, de stichting kennisontwikkeling en kennisoverdracht bodem, ziet het als haar taak dat het belang van de bodem betrokken wordt bij ruimtelijke ontwikkelingen, conform de ledenaankomst van de Nota Ruimte. Voor dit project is een consortium gevormd bestaande uit SKB, Sodempius, Oranjewoud, Provincie Friesland en Zuid-Holland. Beide provincies brengen casussen in. Vanuit Zuid-Holland zijn de casussen Hoeksche Waard en de as Leiden -Katwijk ingebracht.

Casus Hoeksche Waard

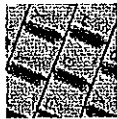
Onze bedoeling van het project is om het belang van de bodem over te brengen bij de ontwerpers van de ruimtelijke plannen (bovengemeentelijk bedrijventerrein, woningbouw, verkeersinfrastructuur) en ruimtelijk relevante ambities (zoals de natuur- en wateropgave, nationaal landschap) en de actoren in de Hoeksche Waard die betrokken zijn bij de besluitvorming over deze plannen en ambities. Gedacht wordt dat dit bereikt kan worden met een tweetal workshops met de externe actoren. Voorafgaand daaraan willen we een interne bijeenkomst houden met onze collega's van Groen, Water, Milieu en Cultuur. Deze interne bijeenkomst heeft als doel om te verkennen welke relaties er zijn met de bodemthema's bij het realiseren van de ambities voor groen, water, milieu en cultuur en in hoeverre samenwerking rond het thema bodem zinvol is bij de externe workshops.

Dick Kommer en Dirk van der Eijk

22 mei 2007

Bijlage 5

**Programma workshop:
'Het interne speelveld voor de Hoeksche Waard'**

aan Deelnemers workshop Hoeksche Waard
 van Angelica van der Heijden, Dymph Schouten (Oranjewoud)
 kopie Dirk van der Eijk, Dick Kommer (Provincie Zuid-Holland)
 projectnummer 161556
 datum 7 juni 2007

Beste deelnemer aan de workshop 'Het interne speelveld voor de Hoeksche Waard',

Op 29 mei 2007 bent u door Dirk van der Eijk en Dick Kommer uitgenodigd om deel te nemen aan een workshop in het kader van het SKB project 'de meerwaarde van bodem'. In deze memo treft u als bijlage op deze uitnodiging het programma van deze workshop aan.

De workshop zal plaatsvinden op 14 juni 2007 van 09:30 tot 12:00.

Graag willen wij u ook alvast vragen u voor te bereiden op deze workshop. U kunt dit doen door voortgaand aan de workshop te proberen de volgende vragen voor uzelf te beantwoorden:

- o Wat is uw betrokkenheid bij het gebied: Waar gaat u voor? Wat zijn uw ambities?
- o Welke belemmeringen komt u tegen?
- o Hoe brengt u uw boodschap naar voren in het ruimtelijke planproces?
- o Wat maakt het dat u naar de workshop komt (wat zijn uw wensen, verwachtingen)?

Tot ziens op 14 juni!

Programma van de workshop:

Tijdstip	Agendapunt / presentator	Gebied / over	Inhoud agendapunt	Werkvorm / output/idea's	Te verzorgen door
09:30	Inleiding	Angelica, Dick	<ul style="list-style-type: none"> • Rol provincie als facilitator • Inleiding vanuit SKB project bodem • Inhang in gebiedsvisie Hoeksche Waard • Lijn van 1^e en 2^e workshop 		
09:45	Kennis maken	Angelica	<ul style="list-style-type: none"> • "Wat maakt het dat jij nu hier bent?" 	1 minuut p.p.	
10:00	Beeld van de verschillende milieureinen	Angelica	<ul style="list-style-type: none"> • Wat is jullie beeld van de ontwikkeling van het gebied? • Hoe krijgen jullie je boodschap voor het voorlicht? • Wat is het gezamenlijk belang? • Waar staat eenieder nu? • Waar ga je voor? Wat zijn jouw ambities? 	Gezamenlijke brainstorm Stuviaabel + flippen	Dymph
11:00	Pauze				
11:15	Hoe gaan we als bodem verder?	Angelica	<ul style="list-style-type: none"> • Afspraken over samenwerking / structuur vastleggen; • Tips vanuit andere milieureinen. 	Rondje stuviaabel + flippen	Dymph
11:45	Conclusies en samenvatting / afsluitingspunt 2 ^e workshop	Angelica, Dick	<ul style="list-style-type: none"> • Waar gaan we met z'n allen voor? • Wat moeten we daarvoor doen? 	Gezamenlijk	
12:00	Einde				

Bijlage 6

Verslag workshop

De meerwaarde van bodem
Onderdeel: Hoeksche Waard
Datum: 14 juni 2007

Aanwezig: Dick van der Eijk, Dick Kommer, Barend Schiphuis, Menko Wierssema, Richard Vermeulen (provincie ZH), Roslof van Zanden (Troped), Angélica van der Heijden, Dymph Schouten (Oranjewoud)

Introductie

"Het hoe en waarom van deze workshop"

Dick van der Eijk begint de workshop met een toelichting op de huidige stand van zaken met betrekking tot de Hoeksche Waard. De streek is op dit moment bezig met een gebiedsvisie op streekeplaniveau.

De afdeling bodemsanering van de provincie wil graag afstemmen binnen de directie Groen, Water en Milieu of er synergie mogelijk is of belemmeringen te benoemen zijn tussen de verschillende milieuthema's in het voor het voetlicht brengen van het milieubelang binnen de ruimtelijke inrichtingsplannen.

De afdeling bodemsanering heeft een bodemvisie opgesteld waarin is opgenomen met welke bodemthema's in de ruimtelijke inrichting rekening gehouden moet worden (De bodemvisie is vastgesteld door Geodupereerde Staten). De bodemvisie is daarmee het instrument om het belang van bodem richting RO (ofwel de meerwaarde van bodem) te kunnen onderbouwen. De afdeling heeft sinds het verschijnen van de bodemvisie gebiedsteams opgesteld die het bodembelang actief willen gaan inbrengen in de verschillende gebiedsgerichte projecten binnen de provincie. Ook voor de Hoeksche Waard is een gebiedsteam opgesteld. Dick van der Eijk is trekker van dit team en wil met de bodemvisie de bodemboderschap laten landen binnen de fase van streekplanning in de Hoeksche Waard.

Een analyse van de bodemvisie (ca. 2/3 jaar geleden) leert dat het rekening houden met de bodem met name van belang is tijdens de inrichtings- en uitvoeringsfase. Er kan hier een aanzienlijke kostenbesparing gerealiseerd worden als de bodem "goed" wordt meegewogen.

Dick geeft aan dat de Hoeksche Waard als streek goed is georganiseerd en dat er veel kennis aanwezig is. Daarnaast staat de streek open voor kennisdeling.

Het doel van de workshop is om na te gaan hoever de andere milieuthema's zijn in hun route naar de Hoeksche Waard; of zij al een ruimtelijke vertaling hebben gemaakt van hun milieuthema en of er synergie mogelijk is in het benaderen van de streek. Dick geeft aan dat hij graag ziet dat de workshop afspraken oplevert binnen de directie Groen, Water en Milieu over het vervolg van de route naar de Hoeksche Waard.

Voorstelronde van de deelnemers

"Wat maakt het dat u hier aan tafel zit?"

Barend Schiphuis werkt bij de provincie als milieuplanoloog en is al vier jaar gebiedscoördinator voor de Hoeksche Waard. Hij neemt deel aan de workshop omdat hij wil

nagaan of hij een bijdrage kan leveren en benieuwd is hoe het proces uitpakt. Hij geeft aan dat binnen de AS Leiden Karwijk misschien nog wel een grotere kans is om nog wat te doen met de "bodemboderschap".

Menko Wierssema is werkzaam als programmaleider van het thema biodiversiteit binnen de Hoeksche Waard. Hij heeft in de Hoeksche Waard de burgers in de streek betrokken om het belang van biodiversiteit voor het voetlicht te brengen. Samen met hen heeft hij een droom / visie uitgewerkt voor 2050. Hij is heel enthousiast over de aanpak. De insteek waarin hij het thema biodiversiteit heeft vertaalt in ecosysteem diensten heeft goed gewerkt. Hij raadt Dick aan ook bodem te vertalen richting nutsdiensten van de ondergrond (bijvoorbeeld de opbrengst van gronden, waterberging, CO2 regulering, bodemvruchtbaarheid etc.). Hij kent de streek goed en biedt aan dat bodem daar gebruik van kan maken.

Richard Vermeulen heeft vanuit de afdeling Groen meegewerkt aan het opstellen van de bodemvisie (met name het onderdeel bodemdalinggevoeligheid) en heeft als taak de implementatie van de bodemvisie binnen de afdeling groen. Hij is onder andere met Menko actief binnen het project voor de biodiversiteit. Hij neemt deel aan de workshop voor kennis en informatie uitwisseling.

Dick Kommer is beleidsmedewerker bij de afdeling bodemsanering en is projectleider slootdempingen HW. Daarvoor wordt op dit moment een pilot uitgevoerd (IODS) en hij zou dit willen opschalen naar de Hoeksche Waard. Hij is mede-organisator van de workshop en verwacht informatie over de actoren in dit gebied en tips over 'wat is handig'.

Opbrengst workshop

"Kan er gezamenlijk worden opgetrokken?"

"Wat zijn nuttige tips voor de 'bodem route'?"

Naam en rol	Tips	Samenwerkingsmogelijkheden
Barend Schiphuis Gebiedscoördinator Hoeksche Waard	<ul style="list-style-type: none"> • Sluit aan bij relevante vraagstukken in de streek (hebt, geldt en veiligheid zijn bijvoorbeeld niet heel relevant in de Hoeksche Waard). • Probeer na te gaan wat het voordeel voor de regio is. • Oplossen slootdempingen door relatie te leggen aan gebied oppervlaktewater en landbouwrisico's. • De volgende thema's zijn actief: bodemdaling, archeologische waarden, aardkundige en landschappelijke waarden, kwel, mogelijkheden koude-warmte-opslag, grondwaterbeschermingsgebieden, slootdempingen. • Ontwikkelingen in de Noordrand zijn ook van belang.	<ul style="list-style-type: none"> • Barend is goed bekend in de bestuurlijke structuren in de streek en kan bodem in context brengen met "vazanddragers".
Menko Wierssema Programmleider biodiversiteit	<ul style="list-style-type: none"> • Vind draagvlak vanuit de streek. • Werk vraaggericht. • Laat de regio over aan de streek.	<ul style="list-style-type: none"> • Bodem kan gebruik maken van de contacten van Menko. Voor het traject

	<ul style="list-style-type: none"> • Breng boodschap als 'droom' en sluit aan bij nuances van de bodem. • Breng geen dubbele boodschap (doe per beroepst gezag af). • Bedenk van te voren in welke rol je naar de streek toe gaat (facilitator / regisseur). • Inhoud van de boodschap is doelenopdrachten. 	<p>stroomlijnen wil bij bodem helpen in bijeenkomst met belanghebbenden uit de streek.</p>
<p>Richard Vermulen implementatie bodemvisie afdeling Groen</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Pleit voor een integrale milieuboodschap. Breng in beeld hoe ze elkaar versterken / belemmeren en vind synergie in gezamenlijke doelen. • Zoek naar kansen en benut deze en probeer bodem ook op de agenda te houden. • Zet sturing vanuit de provincie in het bieden van instrumentarium om doelen te bereiken (bijvoorbeeld PMJP Vriaal planland en IIG). 	<ul style="list-style-type: none"> • Samenwerking is er op dit moment tussen groen en bodemvisie in de vorm van project Bodem op de Kaart II.

Kansen / afspraken

- De milieudienst Midden Holland gaat voor de diverse gemeenten bodemreede thema's in de bodembeheernota opnemen. Hiermee worden linkers gelegd met de structuurvisie. De provincie kan via deze weg ook de thema's uit de bodemvisie inbrengen.
- Gebruik maken van de contacten in de streek van Menko Wiersma en nagaan in hoeverre bodem kan 'aanhaken' bij zijn project; bijvoorbeeld vanuit het thema slooedempingen.
- Gebruik maken van de bestuurlijke contacten van Barand Schiphuis (contacten met 'vandeindragers').
- Kansen in de Noordrand inventariseren.
- Samenwerking inventariseren met Bas Leurs (afdeling Groen).

Resumé

Er zijn heel veel actoren en andere zaken die in de HW spelen voorbij gekomen. De vraag is nu waar willen Dink/Dick de bodemvisie laten landen. Bij wie? Bij welk initiatieflopend project? Op bestuurlijk en/of ambtelijk niveau?

Bijlage 7

ACTORENANALYSE, casus "meerwaarde van bodem in de Hoeksche Waard"		Belangen	Belemmeringen/voorzorgen	Beleving	Wensen	Drijfveren	Onderlinge relatie
Actoren	Gemeenten: Oud-Beijerland, Binnenmaas, Korndijk, Sirijon, Comansdijk	* bestemmingsplannen * structuurvisies * bodembeternota	* maatschappelijk * nationaal landschap realiseren		* duidelijkheid nationaal landschap * duidelijkheid bodemvisie * duidelijkheid financiering * gedegen communicatie		
	Waterschap Hollandse Delta	* realiseren waterberging * verwerken bogger * waterveiligheid * waterkwaliteit en -kwantiteit * vsgbeheerder buitengebied	* peilbeheer (zie onder rollen)		* duidelijkheid nationaal landschap m.b.t. aspecten water en wegen * duidelijkheid bodemvisie		
publieke partijen (ambtelijk)	DLG	* realisatie nationaal landschap	* uitvoerbaar project * communicatie met de streek		* duidelijkheid nationaal landschap * duidelijkheid financiering * duidelijkheid takenverdeling		* Provincie is opdrachtgever
	Provincie Zuid-Holland - afdeling Bodemsanering - afdeling Groen	* bodemvisie * plan van aanpak Nationaal Landschap					
	- afdeling Water - afdeling Milieu	* project biodiversiteit * streeklan/structuurvisie * archeologische waarden					
	- afdeling Ruimte en Wonen - afdeling Samenleving Bureau Drechtsteden (Binnenmaas)						
	Milieudienst ZH - Zuid Commissie Hoeksche Waard Rijk VROM						
	Drechttraad/Drechtsteden (Binnenmaas)						
	Regio Zuid-Holland Zuid						
	Hoekschewaards Landschap LTO Noord	* landbouwbelangorganisatie	* landbouwbelangen	* vernatting grond * verdroging grond * "slachtoffer" ruimsclaims			
	Zuidhollandsch Landschap ZH Milieufederatie						
	Fortis Ontwikkelingsorg. Bedt. Terrein (Havenbedrijf, OBR Rotterdam)	* eigenaren grond * (deel-)financier maatregelen nationaal landschap					
privé partijen	Boeren Staatsbosbeheer TNO Deltanatuur	* eigenaren grond * eigenaren grond * eigenaren grond					

Bijlage 8

Uitvoeringsprogramma Nationaal Landschap Hoeksche Waard 2007-2013

CONCEPT dd 19-7-2007

*Fase 1: ten behoeve van de besteding van de Rijksmiddelen voor het
doel Nationaal Landchap*

INHOUDSOPGAVE

1. Inleiding	3
1.1 Aanleiding Uitvoeringsprogramma Nationaal Landschap Hoeksche Waard	3
1.2 Context Uitvoeringsprogramma Nationaal Landschap Hoeksche Waard.....	3
1.3 Financiële middelen	5
1.4 Opbouw uitvoeringsprogramma/leeswijzer	5
2. Gebiedsbeschrijving en uitwerking kernkwaliteiten	6
2.1 Plangebied Nationaal Landschap Hoeksche Waard	6
2.2 Algemene gebiedsbeschrijving	6
2.3 Kernkwaliteiten	7
3. Operationele Doelstellingen	9
3.1 Opgave per deelgebied	9
3.2 De pijlers van de Hoeksche Waard	9
3.2.1 Grofmazig netwerk groenblauwe dooradering: kreekontwikkeling.....	11
3.2.2 Grofmazig netwerk groenblauwe dooradering: dijkenontwikkeling	11
3.2.3 Fijnmazige netwerk groenblauwe dooradering: biodiversiteit	11
3.2.4 Marketing en Promotie Nationaal landschap Hoeksche Waard.....	12
3.2.5 Toegankelijk maken van het Nationaal landschap Hoeksche Waard	13
3.2.6 Cultuurhistorie	13
3.3 Monitoring	14
4 Financiën	15
4.1 Nationaal Landschap	15
4.2 Middelen uit het pMJP	15

Bijlage 1: Projectenlijst (gerubriceerd naar de operationele doelstellingen, voorzien van begroting, doorlooptijd, doelstelling, prestatie indicator,.....)

Bijlage 2: Literatuurlijst

- Nota Ruimte
- streekplan Zuid-Holland Zuid Herziening Hoeksche Waard, 31-1-2007
- Regionale structuurvisie Hoeksche Waard deel 1: balans en ambitie concept d.d. 17 april 2007
- Maatschappelijke Kosten-Baten Analyse Ecorys (2007)

Kaart 1: Begrenzing Nationaal Landschap Hoeksche Waard (In bewerking)

Kaart 2: Kwaliteitszoning Hoeksche Waard

1. Inleiding

1.1 Aanleiding Uitvoeringsprogramma Nationaal Landschap Hoeksche Waard

In de Nota Ruimte heeft het Rijk een aantal gebieden aangewezen als Nationaal Landschap. De Hoeksche Waard is één van de gebieden binnen de provincie Zuid-Holland die is aangewezen als Nationaal Landschap. Door het Rijk is aangegeven wat de specifieke kernkwaliteiten zijn van de Nationale Landschappen. De provincie is verantwoordelijk voor de verdere uitwerking van het nationale beleid in dit gebied en het opstellen en uitwerken van een uitvoeringsprogramma ter versterking van de uitgewerkte kwaliteiten van het gebied. Via het Investeringsbudget Landelijk Gebied (ILG) 2007 - 2013 stelt het Rijk geld beschikbaar om te voorzien in een gedeeltelijke financiering van concrete projecten. Om aanspraak te kunnen maken op deze middelen moet voor de Hoeksche Waard een uitvoeringsprogramma worden opgesteld en en ander conform de afspraken in de bestuursovereenkomst ILG.

Dit uitvoeringsprogramma Nationaal Landschap Hoeksche Waard (fase 1) geeft invulling aan de afspraken met het Rijk en heeft alleen betrekking op het door het Rijk beschikbaar gestelde budget. → waar zit nog ovens budget dat in de streek toegepast gaat worden?

1.2 Context Uitvoeringsprogramma Nationaal Landschap Hoeksche Waard

De provincie Zuid-Holland streeft ernaar om samen met het gebied te komen tot een (Integraal) gebiedsprogramma Hoeksche Waard. Dit gebiedsprogramma zal meer omvatten dan het Uitvoeringsprogramma Nationaal Landschap Hoeksche Waard en zal vanuit meerdere kaders worden gefinancierd. *Schreef beleidsgr.?*

Kaders

De Nota Ruimte, het streekplan Zuid-Holland Zuid herziening Hoeksche Waard, het beleidsplan Groen, Water en Milieu, en een aantal sectorale beleidsnota's, zoals de Bodemvisie en de Agenda Vrije Tijd vormen het beleidsmatige kader van het gebiedsprogramma Hoeksche Waard.

Beleidsagenda Vitaal Platteland

De Rijks- en provinciale kaders verwerken we momenteel in een Beleidsagenda Vitaal Platteland Hoeksche Waard. Deze beleidsagenda gaat in op beleid en de uitwerking van beleid, zoals dat door de provincie Zuid-Holland voor Vitaal Platteland is vastgelegd.

Dit gebeurt aan de hand van de volgende thema's uit het provinciaal MeerJarenProgramma (pMJP):

- (structuur-)versterking landbouw;
- behoud en versterken kwaliteit landschap;
- bodem;
- verbrede plattelandontwikkeling.

Regionale Structuurvisie Hoeksche Waard

Naast de beleidsagenda maakt de Commissie Hoeksche Waard op dit moment een Regionale Structuurvisie Hoeksche Waard. Deze structuurvisie zal een integrale ruimtelijke visie bevatten op de gewenste ontwikkeling van de regio tot 2030 en een concreet uitvoeringsprogramma voor de periode 2008 - 2013.

De Regionale Structuurvisie Hoeksche Waard wordt uitgewerkt in een drietal deelprogramma's:

1. een integraal stedelijk, landschappelijk en infrastructureel ontwikkelingsprogramma;
2. regionaal beheersings- en sturingsprogramma;
3. regionaal investeringsprogramma.

In de Regionale Structuurvisie is ook een kwaliteitszonerings voor de Hoeksche Waard opgenomen. Deze kwaliteitszonerings, die terugkomt in het herziene Streekplan, is hieronder, in hoofdstuk 2 opgenomen.

Uitvoering

Op basis van de Regionale Structuurvisie Hoeksche Waard en de beleidsagenda Vitaal Platteland stelt de provincie een (integraal) gebiedsprogramma Hoeksche Waard op. De Structuurvisie heeft echter vertraging opgelopen waardoor het bijbehorende uitvoeringsprogramma niet voor 1 september af zal zijn. Om de middelen ten behoeve van het Nationaal Landschap te kunnen borgen, is om het gebiedsgerichte uitvoeringsprogramma 2007 - 2013 in twee fases op te stellen.

gelozen

- fase 1: uitvoeringsprogramma Nationaal Landschap Hoeksche Waard 2007 - 2013;
- fase 2: gebiedsprogramma Hoeksche Waard 2007 - 2013.

De voorliggende notitie geeft invulling aan fase 1: Uitvoeringsprogramma Nationaal Landschap Hoeksche Waard 2007 - 2013. Dit uitvoeringsprogramma is gebaseerd op een door de Commissie Hoeksche Waard opgestelde lijst van uitvoerbare projecten: dit is een eerste neerslag van projecten die invulling moeten geven aan het LandschapsontwikkelingsPlan. De opgenomen projecten vallen ook binnen het eerder genoemde beleidskader en dragen bij aan behoud door ontwikkeling van de voor het gebied benoemde kernkwaliteiten (zie hoofdstuk 2).

Financiering

Het totale gebiedsprogramma Hoeksche Waard wordt gefinancierd via:

- het ILG/pMJP beschikbaar te stellen budget van het rijk specifiek voor het Nationale Landschap;
- het provinciaal Meerjarenprogramma Landelijk gebied 2007-2013 (pMJP) beschikbaar gesteld budget van Rijk, EU en provincie voor diverse thema's vallend binnen dit pMJP;
- een vereveningsfonds (de instelling van dit fonds is afhankelijk van de komst van een bovenregionaal bedrijventerrein en de A4-Zuid).

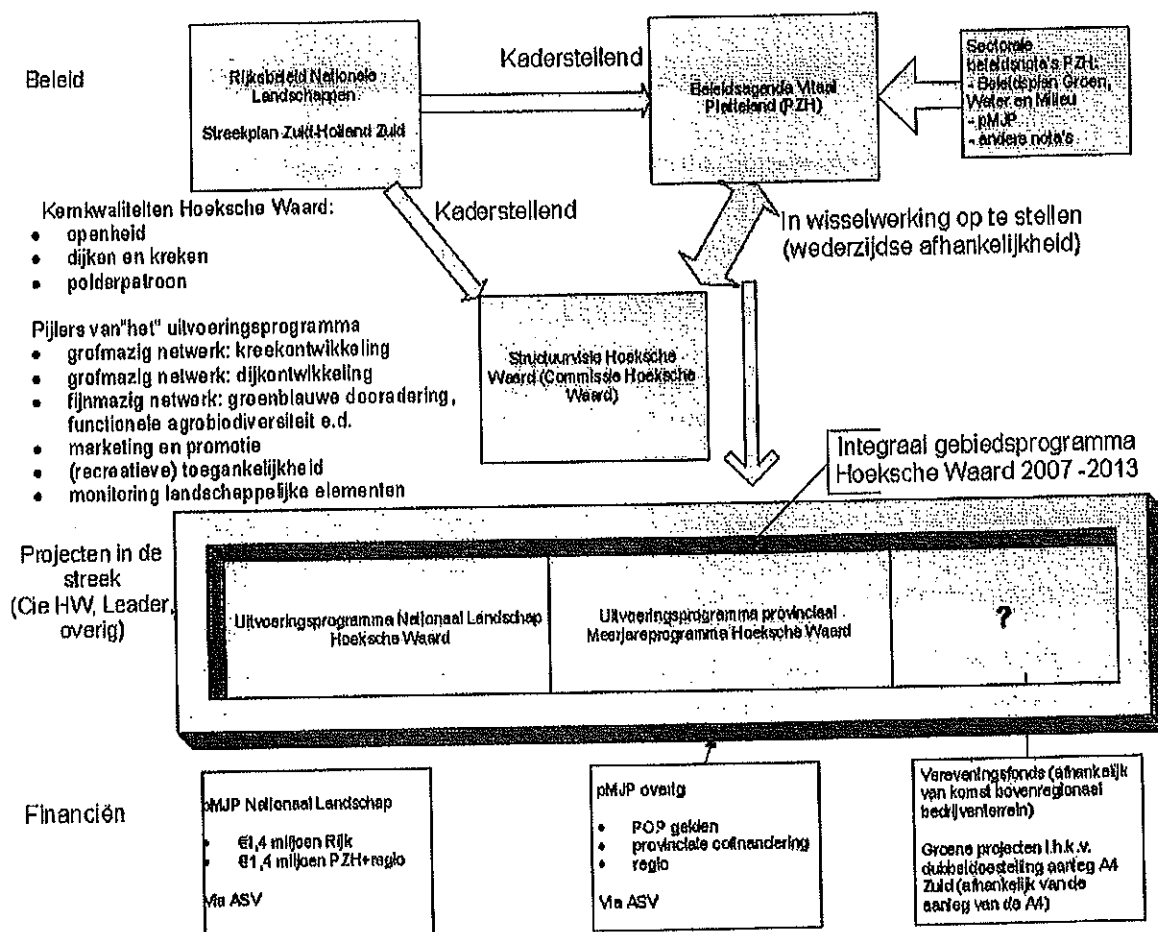
Deze budgetten zijn voor de eerste twee genoemde punten bekend: het Rijk stelt voor het Nationaal Landschap €1,4 miljoen ter beschikking onder de voorwaarde dat er een gelijk bedrag aan regionale cofinanciering tegenover staat. Voor de overige thema's die binnen het pMJP staan, is ruwweg €1 miljoen beschikbaar. Ook hier is regionale cofinanciering benodigd. De regionale cofinanciering bestaat voor ten hoogste 50% uit provinciale middelen, en tenminste 50% uit middelen uit de regio zelf.

Het vereveningsfonds dat in het kader van de uitwerking van het Streekplan door de regio ingesteld. Dit fonds kan op termijn worden gebruikt voor de uitvoering van het integrale gebiedsprogramma Hoeksche Waard 2007 - 2013.

Samenhang der dingen

In het schema hieronder, staat aangegeven hoe de samenhang is tussen de verschillende kaders, de uitvoering van projecten en de financieringsbronnen. Voor het Uitvoeringsprogramma Nationaal Landschap Hoeksche Waard 2007 - 2013 ligt de focus ligt op het linkergedeelte van dit schema:

- kaders: Nota Ruimte, Streekplan Zuid-Holland Zuid
- uitvoering: programmering van projecten die bijdragen aan behoud door ontwikkeling van de kernkwaliteiten van de Hoeksche Waard
- financiering: het specifieke budget dat ter beschikking staat voor de uitvoering.

Einddoel: een mooi en levenslustige Hoeksche Waard door uitvoering van projecten die een plek krijgen in een door de provincie en streek gedragen gebiedsprogramma voor de Hoeksche Waard

PM Schema wordt nog aangepast om financiering beter in beeld te brengen

1.3 Financiële middelen

Voor de financiering van het Uitvoeringsprogramma Nationaal Landschap Hoeksche Waard 2007-2013 wordt vanuit het Rijk € 1,4 miljoen beschikbaar gesteld. Eenzelfde bedrag aan cofinanciering zal beschikbaar komen via de regio en de provincie. De regio draagt tenminste € 700.000,= bij, de provincie draagt ten hoogste € 700.000,= bij.

1.4 Opbouw uitvoeringsprogramma/leeswijzer

(hfdst 1, context, hfdst 2 gebiedsbeschrijving en uitwerking kernkwaliteit, hfdst 3 toewerken naar de pijlers van de streek en de doelstellingen, hfdst 4, financiële samenvatting, bijlage 1 projectenlijst) Nader uitwerken als stuk af is.

2,8 miljoen totaal

2. Gebiedsbeschrijving en uitwerking kernkwaliteiten

In dit hoofdstuk is een algemene inleiding op het plangebied en de benoemde kernkwaliteiten opgenomen gebaseerd op de Nota Ruimte van het Rijk, het streekplan Zuid-Holland Zuid, herziening Hoeksche Waard en de Regionale structuurvisie Hoeksche Waard deel 1: balans en ambitie (concept d.d. 17 april 2007)

2.1 Plangebied Nationaal Landschap Hoeksche Waard.

Op 31 januari 2007 hebben de Provinciale Staten van Zuid-Holland de vierde partiële herziening van het streekplan Zuid-Holland Zuid voor de Hoeksche Waard vastgesteld. In deze streekplan herziening is de begrenzing van het nationaal Landschap Hoeksche Waard opgenomen. Op kaart 1 is de streekplan begrenzing weergegeven.

Kaart 1: begrenzing Nationaal Landschap Hoeksche Waard.

2.2 Algemene gebiedsbeschrijving

De Hoeksche Waard maakt deel uit van het deltagebied van Zuidwest-Nederland met zijn eilanden en grote wateren. Het grenst ook aan de regio Rotterdam en in groter verband aan de verstedelijkingszone, die zich uitstrekt van Amsterdam via Rotterdam naar Antwerpen.

De ligging in het deltagebied uit zich vooral in landschappelijk opzicht. De Hoeksche Waard is nog een functionerend grootschalig agrarisch gebied, waarvan het oorspronkelijke ontginningspatroon duidelijk te herkennen is. Al het land is gewonnen op het water. Het patroon van opwas- en aanwasolders is de resultante van een eeuwenlange bedijkingsgeschiedenis.

Ondanks de tunnels en bruggen die het gebied met de omgeving verbinden, is de Hoeksche Waard nog steeds een eiland. Waar nu de Hoeksche Waard ligt, bevond zich in de vroege Middeleeuwen een uitgestrekt veenmoeras, doorsneden door rivieren en getijdenkreeken. Aan de oudste grote inpoldering, de Groote of Zuid-Hollandse Waard, kwam een einde met de St-Elisabethsvloed in 1421. Het enige overblijfsel van deze waard is de Keijzersdijk tussen Strijen en Cillaarshoek. Verder 'overleefde' alleen de Sint Anthonypolder de vloed van 1421. Van hieruit en in het westen vanuit de opwas Oud Korendijk vonden nieuwe inpolderingen plaats in een getijdenlandschap van kreeken en gorzen, waarmee in de navolgende eeuwen de Hoeksche Waard zijn huidige vorm verkreeg. De wijze van inpoldering bepaalt nog steeds in hoge mate de karakteristiek van het landschap. De hoogst opgeslibde eilandjes in het getijdenlandschap (de opwassen) en de restanten van de oude veenolders werden als eerste ingepolderd. Vervolgens slibden de aangrenzende platen op en bij voldoende hoogte werden deze ook ingepolderd (aanwassen). Zo ontstond een samenhangend stelsel van min of meer ronde polders, de opwassen, die worden omgeven door langgerekte aanwasolders. Kenmerkend is het verschil tussen de oudere, noord-zuid georiënteerde aanwasolders in het noordelijk deel van de Hoeksche Waard en de jongere, oost-west georiënteerde aanwassen in het zuiden.

De Binnenbedijkte Maas is een residu van de meanderende loop van de Maas in de Middeleeuwen. Aan de randen van de Hoeksche Waard zijn het de buitendijkse gorzen en de omringende wateren die de openheid en het eilandkarakter vormgeven. Binnendijks wordt de openheid van het landschap vooral gedragen door de grondgebonden landbouw. Polder het Oudeland van Strijen, Munnikenland en Sint Anthonypolder bezitten nog de kenmerken van oude veenolders en bestaan merendeels uit grootschalige graslanden met onregelmatige strokenverkaveling en weinig opgaande beplanting. Boerderijen liggen in linten langs fraal beplante dijken (Cillaarshoek, Keijzersdijk).

De wat hogere zeekleipolders zijn vrijwel geheel in gebruik als akkerland. De verkaveling is rationeel en de boerderijen liggen meer verspreid, deels op natuurlijke hoogten langs (voormalige) kreeken. De opeenvolgende dijken met boombeplanting in met name het zuidelijke deel van de Hoeksche Waard en de doorsnijdingen met grillige kreeken geven het landschap een specifiek karakter. Kenmerkend is verder het kernpatroon. Van oorsprong zijn de meeste dorpen ontstaan op het kruispunt van een dijk en een kreek. De combinatie van dijk, haven en voorstraat vormt daarmee het karakteristieke basispatroon van de dorpen in het gebied.

De laatste vijftig jaar is de ontwikkeling minder gebiedsgebonden geweest. De aanleg van de Deltawerken en de A29 hebben het eilandkarakter verminderd en door de suburbanisatie en ontwikkeling van bedrijvigheid zijn diverse dorpen uitgegroeid tot middelgrote kernen. Vooral de noordrand van de Hoeksche Waard heeft daarmee een enigszins versnipperd karakter gekregen. Behalve de A29 doorsnijdt sinds kort ook de HSL-zuid de Hoeksche Waard.

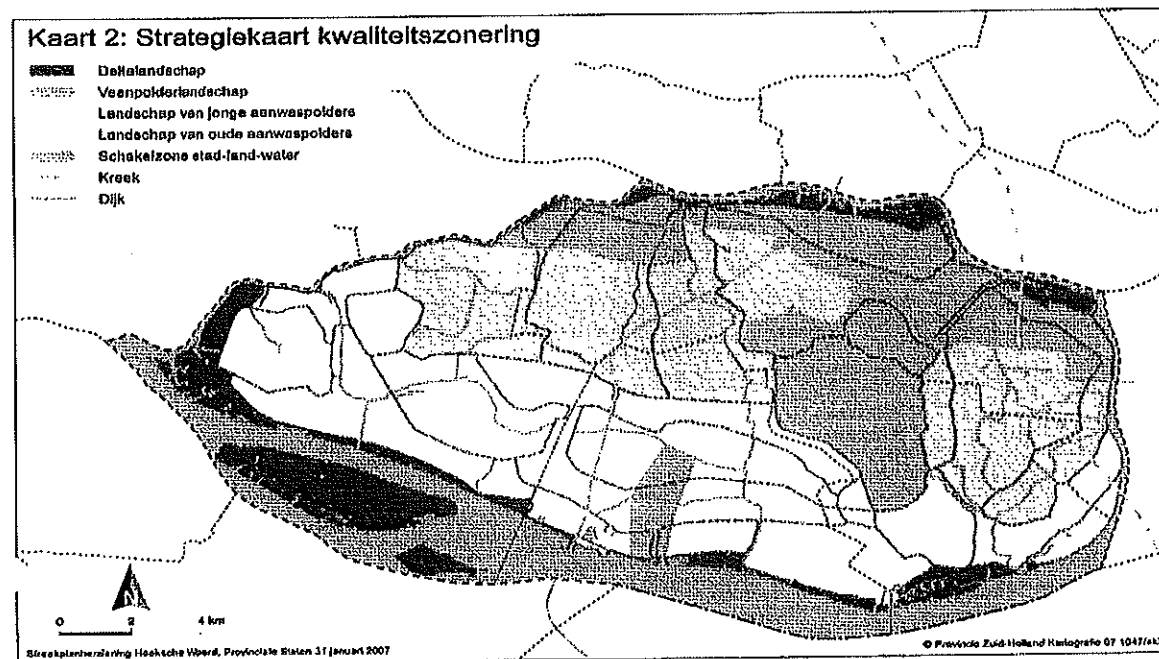
2.3 Kernkwaliteiten

In de Nota Ruimte zijn voor de Hoeksche Waard de volgende kernkwaliteiten benoemd:

- grote mate van openheid;
- polderpatroon;
- reliëf in de vorm van dijken en kreekruggen.

Deze kernkwaliteiten zijn verder uitgewerkt in het streekplan Zuid-Holland Zuid, herziening Hoeksche Waard. Via de kwaliteitszonering is de Hoeksche Waard ingedeeld op basis van kenmerkende gebiedskwaliteiten. Op basis van de kernkwaliteiten in de Hoeksche Waard is een vijftal categoriën landschappen onderscheiden. De kwaliteitszonering is weergegeven in kaart 2.

Kaart 2: kwaliteitszonering Hoeksche Waard

1. Deltalandschap

De buitendijks gelegen gebieden die grenzen aan het Haringvliet, het Hollandsch Diep, het Spul, de Dordtsche Kil en de Oude Maas. Ook Tiengemeten behoort tot deze categorie. De openheid wordt bepaald door het natuurlijk karakter, het ontbreken van bebouwing en de uitzichten op het water. De gebieden zijn onderdeel van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS).

2. Veenpolderlandschap

Deze categorie bestaat uit de Polder het Oudeland van Strijen, de Sint Anthony polder, het Munnikenland van Westmaas en de Binnenbedijkte Maas. De venige polders bestaan in belangrijke mate uit zeer open weidegebied met een onregelmatige strokenverkaveling. Enkele kreek doorsnijden het gebied. Ook deze gebieden zijn in belangrijke mate onderdeel van de EHS. Bebouwing beperkt zich tot lintbebouwing aan de dijken.

3. *Landschap van jonge aanwasolders (inclusief de westelijke opwasolders)*

Het zuidelijk deel van de Hoeksche Waard wordt gekenmerkt door een opeenvolging van langgerekte, veelal oost-west georiënteerde open aanwasolders, waar akkerbouw het dominante grondgebruik vormt. Hoewel de min of meer ronde opwasolders in de westelijke Hoeksche Waard een andere ontstaansgeschiedenis hebben, worden ze vanwege de vergelijkbare landschapswaarden ook tot deze categorie gerekend. De rationale verkaveling wordt doorsneden door krekens. Het dijkenpatroon is zeer bepalend, vanwege de vaak zware boombeplanting. Bebouwing is overwegend geconcentreerd in 'losse' linten langs de dijken. De openheid van de polders wordt, behalve door de bomenrijen op de dijken, regelmatig onderbroken door de aanwezige boomgaarden.

4. *Landschap van oude aanwasolders*

Het middendeel van de Hoeksche Waard bestaat uit enkele grootschalige aanwasolders met een hoofdzakelijk noord-zuidgerichte oriëntatie. Ook hier wordt de openheid van het landschap vooral gedragen door de akkerbouw en worden de polders doorsneden door krekens. Er zijn echter verschillen met de jonge aanwasolders. Het dijkenpatroon is minder dominant door de grote omvang van de afzonderlijke polders en de minder nadrukkelijke boombeplanting. Daarmee heeft de openheid een grootschaliger karakter. Anderzijds komt bebouwing, behalve in linten langs de dijken, veelvuldiger voor in de polders.

5. *Schakelzone stad-land-water*

Deze kwalificatie, die voortkomt uit de Provinciale Ruimtelijke Structuurvisie (PRSV), is in de eerste plaats toegekend aan de noordrand van de Hoeksche Waard. In deze zone is de verstedelijking relatief het verst voortgeschreden. Hier dient het bedrijventerrein Hoeksche Waard te worden ingepast. De opgave is hier dan ook meer op transformatie en herinrichting van het landschap gericht dan op behoud van oorspronkelijke kenmerken.

Ter hoogte van Numansdorp is ook in het zuiden van de Hoeksche Waard een schakelzone stad-land-water gesitueerd. Hier wordt namelijk de relatief gave landschapsstructuur van de jonge aanwasolders overvleugeld en doorkruist door de stedelijke ontwikkeling van Numansdorp en Middelsluis.

3. Operationele Doelstellingen

3.1 Opgave per deelgebied

In het vorige hoofdstuk stonden de onderscheiden deelgebieden van de Hoeksche Waard beschreven. Deze beschrijving is gebaseerd op het herziene Streekplan Zuid-Holland Zuid Hoeksche Waard, zoals door Provinciale Staten vastgesteld op 31 januari 2007. Per deelgebied is in het herziene Streekplan ook de opgave benoemd. Deze opgaven sluiten aan bij de kernkwaliteiten van de Hoeksche Waard.

1. *Deltalandschap*

In het Deltalandschap is vooral ruimte voor natuur, water en recreatief medegebruik. Ruimtelijke ontwikkelingen dienen bij te dragen aan de versterking van de aanwezige natuur- en landschapskwaliteiten. Nieuwe bebouwing is gezien deze waarden niet mogelijk.

2. *Veenpolderlandschap*

In het Veenpolderlandschap wordt ingezet op de ontwikkeling van natuur, agrarisch natuurbeheer en recreatief medegebruik. Nieuwe bebouwing is gezien de waarden niet mogelijk. Voor de Binnenbedijkte Maas past in het noordelijk deel een verdere ontwikkeling tot dagrecreatielandschap.

3. *Landschap van jonge aanwaspolen (inclusief de westelijke opwaspolen)*

Behoud en versterking van de relatief kleinschalige landschapsstructuur staat hier centraal. Het accent van de (ruimtelijke) ontwikkeling ligt hier op behoud, versterking en verbreding van duurzame grondgebonden landbouw, met mogelijkheden voor natuurontwikkeling, recreatief medegebruik, kleinschalige extensieve dag- en verblijfsrecreatie en versterking van de landschapskenmerken.

4. *Landschap van oude aanwaspolen*

De ontwikkeling is ook hier vooral gericht op versterking en verbreding van de grondgebonden landbouw, met mogelijkheden voor natuurontwikkeling, recreatief medegebruik, recreatieve voorzieningen en versterking van de landschapskenmerken. Deze landschaps categorie is wat minder kwetsbaar dan het landschap van de jonge aanwaspolen. Daarmee is er in principe wat meer ruimte voor ontwikkeling van genoemde functies.

5. *Schakelzone stad-land-water*

Ook in deze schakelzone is het van belang de diverse (stedelijke) ontwikkelingen zorgvuldig te situeren, en daarbij de nog aanwezige landschappelijke (kern) kwaliteiten te respecteren en zo mogelijk te versterken. Robuuste landschappelijke aanpassing van het bedrijventerrein is een belangrijke opgave.

In de zuidelijke schakelzone nabij Numansdorp is wat meer ruimte voor transformatie beschikbaar dan in de aangrenzende landschaps categorie.

3.2 De pijlers van de Hoeksche Waard

De kernkwaliteiten, zoals benoemd in de Nota Ruimte en uitgewerkt in het Streekplan Zuid-Holland Zuid herziening Hoeksche Waard, bepalen waar de focus op zal liggen in het Uitvoeringsprogramma Nationaal Landschap Hoeksche Waard. Het uitvoeringsprogramma moet bijdragen aan het "behoud door ontwikkeling" van deze kernkwaliteiten. Het zal derhalve ontwikkelingen moeten stimuleren die bijdragen aan behoud van de karakteristieken.

De Commissie Hoeksche Waard heeft aangegeven de kernkwaliteiten te willen ontwikkelen door uitwerking van zes pijlers, te weten:

1. Grofmazig netwerk groenblauwe dooradering: kreekontwikkeling;
2. Grofmazig netwerk groenblauwe dooradering: dijkontwikkeling;
3. Fijnmazige netwerk groenblauwe dooradering: realiseren van biodiversiteit langs akkerbouwpercelen, watergangen, wegbermen;
4. Marketing en Promotie Nationaal Landschap Hoeksche Waard;
5. Toegankelijk maken van het nationaal Landschap Hoeksche Waard;
6. Cultuurhistorische kwaliteit behouden en versterken
7. Monitoring van de landschappelijke kwaliteiten.

Ontwikkeling van de kernkwaliteiten

Grote mate van openheid

Door in het Uitvoeringsprogramma in de zetten op de ontwikkeling van het aanwezige groenblauwe dooradering (pijlers 1, 2, en 3) blijft het karakter van het open landschap in de Hoeksche Waard gehandhaafd.

Polderpatroon

Ook zorgt de ontwikkeling van de groenblauwe dooradering (pijler 1, 2 en 3) voor de accentuering van het polderpatroon in de Hoeksche Waard. Door gebruik te maken van deze natuurlijke en landschappelijke grenzen blijft het polderpatroon gehandhaafd en wordt het juist duidelijker zichtbaar in het landschap.

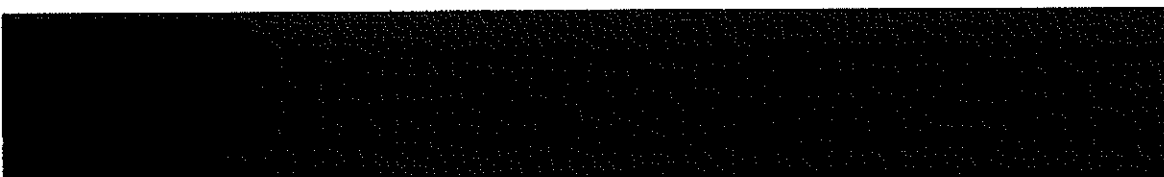
Naast de ontwikkeling van het groenblauwe netwerk is er ook behoefte om de landschappelijk, cultuurhistorische en archeologische kwaliteiten in kaart te brengen (pijler 6). Deze drie aspecten vormen tezamen de 'oorsprong' van het polderpatroon zoals dat nu aanwezig is in de Hoeksche Waard. Na de inventarisatie zal de Regio plannen ontwikkelen hoe deze aspecten behouden en beheert kunnen worden.

Reliëf in de vorm van dijken en kreekruggen

Met de ontwikkeling van de pijlers 1 en 2 wordt hieraan invulling gegeven.

Naast de ontwikkeling van de Kernkwaliteiten van het Nationaal landschap Hoeksche Waard zet de Commissie Hoeksche Waard ook in op het 'beleefbaar maken van de kernkwaliteiten'. De regio's rondom de Hoeksche Waard moeten geïnformeerd worden over de activiteiten die kunnen worden ondernomen in de Hoeksche Waard. Maar ook de beleving van rust en ruimte is een schaars goed in de randstad wat de Hoeksche Waard juist volop aanwezig is. Naast de promotie van het nationaal landschap Hoeksche Waard (pijl 4) moeten er ook nog investeringen in de ontsluiting gaan plaatsvinden (pijler 5).

De diverse projecten die onder de ontwikkelingslijnen zijn opgenomen staan niet op zichzelf. Naast deze projecten zal de Commissie Hoeksche Waard meerdere projecten oppakken die behoren tot een ontwikkelingslijn maar die onder een van de andere artikelen uit de subsidieverordening (incl. LEADER) zal worden aangevraagd. De projecten uit het Uitvoeringsprogramma zijn dus additioneel en vormen tezamen het integrale gebiedsprogramma Hoeksche Waard 2007-2013.

PM: krijgt andere plek in het stuk

3.2.1 Grofmazig netwerk groenblauwe dooradering: kreekontwikkeling

De kreken in de Hoeksche Waard vormen samen één van de robuuste dragers in het grofmazige netwerk van groenblauwe dooradering van het Hoeksche Waardse Landschap. Momenteel wordt in de Hoeksche Waard nog druk gewerkt aan de uitvoering van het Vlietproject Hoeksche Waard, een project waarbij kreken die onderdeel maken van de Provinciale Ecologische Hoofdstructuur worden ingericht met natuurontwikkelingslocaties welke onderling verbonden worden met natuurlijke verbindingzones. Naast de natuurlijke inrichting van de kreken dragen de ingerichte locaties ook bij aan het vergroten van het waterbergend vermogen. Tot slot zal er een wandelpadennetwerk langs het Vlietproject ontwikkeld worden zodat de natuurontwikkelingslocaties ook recreatief worden ontsloten.

Echter na uitvoering van het Vlietproject resteert een wateropgave in het gebied van circa 100 hectare. Daarnaast zijn er ook nog trajecten in de Provinciale Ecologische Hoofdstructuur die nog niet zijn ingericht. In de uitvoeringsperiode 2007 – 2013 zal een start gemaakt worden om de grotere watergangen en kreken in de specifieke polder met een wateropgaven met dezelfde uitgangspunten van het Vlietproject in te richten. Gedacht wordt aan samenwerking met onder andere de uitvoering van stedelijke waterplannen in de Hoeksche Waard.

Eén van de meest in het oog springende landschappelijke items in de Hoeksche Waard is de Binnenbedijkte Maas. Op initiatief van het waterschap Hollandse Delta zal in de planperiode 2007 – 2013 een start gemaakt met de opstelling van een visie op de Binnenbedijkte Maas. Naast de landschappelijke kwaliteit zal ook de natuurontwikkeling, de ontwikkeling en regulering van de recreatie aan de orde komen. Aspecten als waterkwaliteit, vervulde waterbodems en wateroverlast vormen de mede doelstellingen van het plan.

Ten behoeve van het behoud van de ingerichte kreken is het noodzakelijk dat voldoende financiële middelen beschikbaar zijn voor het onderhoud daarvan. Bij een toename van het areaal natte natuur, als gevolg van de kreek-inrichting, dienen ook kosten opgenomen te worden om deze landschappelijke kwaliteit te behouden.

Ontwikkelingslijn	Project	Raming projectkosten		Prioriteit
		Investeren	Beheren	
Kreken ontwikkeling	a. Wateropgaven	€ 1,5 mln		Hoog
	b. Behoud en versterking natte natuur		€ 90.000	Middel
Ontwikkeling Binnenbedijkte Maas, planopstelling		€ 500.000		Middel

3.2.2 Grofmazig netwerk groenblauwe dooradering: dijkenontwikkeling

Naast de kreken in het Hoeksche Waardse landschap vormen de dijken met haar (hoog) opgaande boombeplanting een tweede robuuste drager in het grofmazige netwerk van de groenblauwe dooradering van het Hoeksche Waardse Landschap. Voor de Hoeksche Waard wordt eind 2007 het traject om te komen tot een Landschappelijk Ontwikkeling Programma (LOP) afgerond, dit is een onderdeel van de Structuurvisie Hoeksche Waard. Hierin wordt voor de planperiode 2007-2013 aangegeven welke kwalitatieve impulsen noodzakelijk zijn om de landschappelijke elementen in en op dijken en bij erfbeplantingen te ontwikkelen, te behouden en te beheren.

Ontwikkelingslijn	Project	Raming projectkosten		prioriteit
		Investeren	Beheren	
Dijken ontwikkeling	Opwaardering landschappelijke elementen	a. € 700.000 b. € 140.000		a. hoog b. middel
	Behoud landschappelijke elementen		€ 63.000	middel

3.2.3 Fijnmazige netwerk groenblauwe dooradering: biodiversiteit

Het netwerk van robuuste dragers in het Landschap Hoeksche Waard dient verder versterkt te worden met een fijnmazige structuur van natuur/biodiversiteit met als doel versterking van de landschappelijke kwaliteiten.. Gedacht moet worden aan

de honderden hectaren akkerbouwpercelen en kilometers watergangen en wegbermen die tezamen een fijnmazige netwerk vormen. Om een duurzame bedrijfsvoering voor de landbouw naar de toekomst te kunnen garanderen is vanuit deze sector het initiatief van H-Wodka ontstaan waarbij oneconomische en/of landschappelijk waardevolle oppervlakte een functie voor o.a. natuur krijgt en de goed bewerkbare/economische oppervlakte worden voortgezet door de landbouw. Hierdoor ontstaat een solide basis voor het draagvlak van dit project. Het project H-Wodka schept daarmee een voorwaarde voor implementatie en ontwikkeling van landschappelijke kwaliteiten in de Hoeksche Waard.

De verdere uitbreiding van de akkerrandenregeling, moet zijn beslag krijgen middels artikel 14 van de subsidieregeling Landelijk gebied. Ook in het kader Leader kunnen onderdelen van de akkerrandenregeling aangevraagd worden.

Ontwikkelingslijn	Project	Raming projectkosten		Prioriteit
		Investeren	Beheren	
Fijnmazige structuur	Hoeksche Waard op de kaart (HaWodka) en software			
	Fase 1 Geodata-kaarten opstellen hardware	€ 177.500*		Hoog
	Fase 2 (landbouw) percelen inrichten	€ 210.000*		Hoog
	Fase 3 operationeel maken + uitwerken	€1.037.500*		Middel

* (Project)onderdelen uit de 3 fases worden mogelijk in het kader van LEADER aangevraagd. Deze bijdrage wordt dan evenredig (Incl.regio-deel) verrekend.

3.2.4 Marketing en Promotie Nationaal landschap Hoeksche Waard

Het is van belang dat de Hoeksche Waard inzet op het ontwikkelen van een eigen identiteit wat uiteindelijk uit zal monden in een eigen recreatief imago. De titel Nationaal landschap heeft hierin een sleutelrol. Het verder ontwikkelen van dag- en (kleinschalige) verblijfsrecreatie is de komende jaren speerpunt evenals het door middel van samenwerking vermarkten van het gebied. Het met relevante partijen ontwikkelen van adequate promotiemiddelen ondersteunt zowel de ontwikkeling van dag- en verblijfsrecreatie en de verbetering van de toegankelijkheid van het gebied, maar is ook voor de overige ontwikkelingslijnen winstgevend (o.a. biodiversiteit). In eerste instantie wordt voor de marketing en promotie gefocust op de gebieden direct aansluitend op de Hoeksche Waard zoals de regio Rotterdam, Voorne-Putten, Goeree-Overflakkee, West-Brabant en Dordrecht. Voor de vermarkting van verblijfsrecreatie (o.a. B&B, mini-campings) moet echter getracht worden om landelijke aandacht te verwerven.

PM clusteren

Ontwikkelingslijn	Project	Raming projectkosten	
		Investeren	prioriteit
Marketing en Promotie Nationaal landschap Hoeksche Waard	Wervende brochure Hoeksche Waard	€ 90.000	hoog
	Flyer aanbod materiaal	€ 3.000	Hoog
	Hoeksche Waard Magazine 2008	€ 7.500	Hoog
	Update Internetsite 2008	€ 6.000	Hoog
	Overige aanpassingen internet	€ 25.000	Middel
	Onderzoek economische betekenis 2008	€ 20.000	Hoog
	Overige onderzoeken	€ 60.000	Middel
	Promotie-acties watersport 2008-2009	€20.000	Hoog
	H-a-h mailing Barendrecht	€ 7.000	Hoog
	Overige gerichte distributie 2008	€ 7.000	Hoog

	Distributie 2009-2013	€ 20.000	Middel
	Ontwikkeling display's, posters 2008	€ 10.000	Hoog
	Nog nader te bepalen promotie-activiteiten 2009 – 2013	€ 225.000	Middel
	Vorbereiding en begeleiding uitvoering deelprojecten 2008	€ 24.500	Hoog
	Vorbereiding en begeleiding uitvoering deelprojecten 2009-2013	€ 25.000	Hoog
	Vorbereiding en begeleiding uitvoering deelprojecten 2009- 2013	€ 50.000	Middel

3.2.5 Toegankelijk maken van het Nationaal landschap Hoeksche Waard

Door het ontwikkelen van een diversiteit aan routes wordt de aantrekkelijkheid van de Hoeksche Waard meer zichtbaar en toegankelijk. In de komende periode wordt het recreatieve routenetwerk, en onderdelen daarvan, verder ontwikkeld. Daarnaast is het van belang dat het eiland Hoeksche Waard ook vanaf de omliggende gebieden goed bereikbaar is. De toegankelijkheid vanaf het water is met name vanaf de zuidkant op dit moment nog onvoldoende. In de planperiode 2007 – 2013 zet de Regio Hoeksche Waard zich samen met de Regio Goeree-Overflakkee en de gemeente Moerdijk in om deze verbindingen te realiseren.

Ontwikkelingslijn	Project	Raming projectkosten		Prioriteit
		Investeren	Beheren	
Toegankelijk maken Nationaal landschap Hoeksche Waard	Veer/fietsverbinding Zuidrand Hoeksche Waard - Tiengemetten –Goeree - Moerdijk-Numansdorp	€ 600.000		Middel

3.2.6 Cultuurhistorie

Het Nationaal Landschap Hoeksche Waard wordt op vele punten gekenmerkt door de cultuurhistorische waarden. De bekendste cultuurhistorische objecten zijn de dijken met de op- en aanwaspoeders. Er is behoefte aan inventarisatie van de andere cultuurhistorische aspecten/objecten die het "verhaal" van de Hoeksche Waard compleet maakt. Dit 'verhaal' draagt ertoe bij dat de kennis beter beschikbaar is en de cultuurhistorische kwaliteiten ook in de toekomst blijven voortbestaan. Het specifieke object Ophaalbrug en Sluis bij Strijensas illustreert dit verhaal en vergroot tegelijkertijd ook de toegankelijkheid en beleving van het Nationaal Landschap.

Ontwikkelingslijn	Project	Raming projectkosten	
		Investeren	prioriteit
Behoud en versterken cultuurhistorische kwaliteiten			
Inventarisaties	landschapselementen	(LEADER)	
	Implementatie archeologische waardekaart	€ 50.000	middel
	Cultuurhistorische kaart	€ 17.000 (CHW-deel)	hoog
Herontwikkeling	Ophaalbrug Strijen-Sas	€ 700.000	hoog

** NB In dit kader wordt ook een Cultuurhistorische Kaart ontwikkeld. Alleen vanuit de CHW moet nog dekking komen voor € 17.000 (is meegenomen in Budget tabel voor CHW)

3.3 Monitoring

PM (Bas)

4 Financiën

4.1 Nationaal Landschap

In onderstaand overzicht is de totaalraming opgenomen van de kosten van dit uitvoeringsprogramma Nationaal Landschap Hoeksche Waard, zijnde € 6,36 miljoen voor de periode 2007-2013. De financiering die in ieder geval beschikbaar is bestaat uit de bijdrage van het rijk tbv dit uitvoeringsprogramma (€ 1,4 miljoen in ILG)¹. De financiële bijdrage die de regio en de provincie Zuid-Holland hiervoor beschikbaar heeft wordt gemaximeerd tot 50 % van de beschikbare rijksmiddelen, dus € 1,4 miljoen: € 0,7 miljoen van de provincie (opgenomen in de begroting voor uitvoering pMJP) en € 0,7 miljoen beschikbaar uit de regio.

Omdat het totale programma, het beschikbare budget ruim overschrijdt is er een onderscheid gemaakt tussen programmaonderdelen met een hoge en middelhoge prioriteit. Deze prioritering kan op basis van tussentijdse evaluaties en monitoring worden herijktbleet ook de ruimte om in de loop der tijd bij veranderende inzichten en Ingeval er in de looptijd van het ILG (2007-2013), bijvoorbeeld op basis van de midterm review (2009-2010) extra middelen van het rijk beschikbaar komen zal ook extra benodigde regionale cofinanciering voor dit programma geregeld moeten worden.

Totaal benodigd budget voor het Uitvoeringsprogramma Nationaal Landschap Hoeksche Waard

Ontwikkelingslijn	Raming	Totaal raming	Prioriteit hoog	Prioriteit middel
Kreken ontwikkeling	€ 2,09 mln		€ 1,5 mln	€ 590.000
Dijken ontwikkeling	€ 903.000		€ 840.000	€ 63.000
Fijnmazige structuur	€ 1,4 mln		€ 387.500	€ 1.037.500
Marketing en Promotie	€ 600.000		€ 220.000	€ 380.000
Ontsluiting Nationaal Landschap	€ 600.000			€ 600.000
Cultuurhistorie	€ 767.000		€ 717.000	€ 50.000
		€ 6,36 mln	€ 3,64 mln	€ 2,72 mln
Beschikbaar		€ 2,8 mln		
Overschrijding		€ 3,56 mln		

4.2 Middelen uit het pMJP

Het uitvoeringsprogramma Nationaal Landschap Hoeksche Waard is onderdeel van het deelprogramma Vitaal Platteland van het provinciaal Meerjarenprogramma (pMJP 2007-2013) en is aanvullend op het programma van de leedergroep Hollandse Eilanden (onderdeel Hoeksche Waard), het programma biodiversiteit, en andere pMJP doelen. De provincie (middels de ASV landelijk gebied) heeft hiervoor cofinancieringsmiddelen beschikbaar bv voor de recreatieve ontsluiting, verbreding economische dragers, stimulering plattelandontwikkeling (uitwerking van POP-fiches (leader). Randvoorwaarde is dat ook de regio minmaal 25 % cofinanciering bijdraagt.

Daarmee komen de totale investeringsmogelijkheden voor het vitaal platteland in de Hoeksche Waard veel hoger uit. Op basis van de huidige prioritering in het pMJP betekent dit dat (tot 2013) ruim € 12 miljoen (dit is inclusief de noodzakelijke cofinanciering uit de regio, ruim € 2,5 miljoen) beschikbaar kan komen.

Schema zoz

¹ Onder voorwaarde dat het rijk instemt met dit programma; Deze procesafpraak ligt vast in de bestuursovereenkomst ILG tussen rijk en provincie Zuid-Holland, december 2006.

Onderdeel	Bedrag	Termijn	Voorwaarde
Uitvoeringsprogramma Nationaal Landschap	€ 2,1 miljoen	2007 - 2013	Regionale cofinanciering € 700.000,=
Plattelandsontwikkeling (uit ILG)	€ 750.000,=	Jaarlijks	Regionale cofinanciering € 250.000,=
Landschapsmanager	€ 40.000,=	Jaarlijks	Regionale cofinanciering € 40.000,=
Agrobiodiversiteit	€ 1,66 miljoen	2007-2013	Regionale cofinanciering € 830.000,=

Projectsheet krekentontwikkeling

Wateropgaven

Na de realisatie van het Vlietproject moet voor het eiland Hoeksche Waard in totaal nog ca 170 hectare waterberging gerealiseerd te worden in diverse polders om aan de landelijk norm (nationaal bestuursakkoord water) te kunnen voldoen. De opgaven moet in 2030 gerealiseerd zijn.

Voor de periode 2007 – 2013 geldt dat het waterschap Hollandse Delta tot en met 2010 samen met de commissie Hoeksche Waard belast is met de uitvoering van het Vlietproject. Vanaf 2011 zal gestart worden met de rest van de wateropgaven. Het waterschap streeft ernaar in de periode 2011 tot en met 2013 in totaal 15 hectare waterberging te realiseren (5 hectare per jaar). Naast de waterberging zullen de hectares weer een natuur en recreatiefunctie gaan krijgen.

Uitgaande van huidige ervaringscijfers bij het waterschap Hollandse Delta voor de financiering van het Vlietproject zullen de kosten voor de financiering van de aankoop (op vrijwillige basis) en uitvoering van de waterberging per hectare ca € 100.000 bedragen.

Kentallen wateropgaven

- a. 15 hectare waterberging á € 100.000 per hectare aankoop en uitvoering
- b. Onderhoud van de nieuw aangelegde waterberging (natte natuur) ; € 2.000 per ha. Per jaar voor de periode 2011 t/m 2013 = $2.000 \times 15 \text{ ha} \times 3 \text{ jaar} = € 90.000$

Prioriteit:

- a. Hoog
- b. middel

Ontwikkeling Binnenbedijkte Maas

De Binnenbedijkte Maas is het grootste binnenwater in het Nationaal Landschap Hoeksche Waard. Het vervult naast een belangrijke landschappelijke ook een recreatieve functie in de Regio. Bij de opstelling een visie zal met name de landschappelijk kwaliteit een hoofdrol

vervullen. Mede doelstellingen zijn invulling geven aan de PEHS, de Kader Richtlijn Water (KRW) en de vergroting van het waterbergend vermogen.

Kentallen

PM aanleveren CHW, ramingen uit begroting waterschap)

Rapportage watersysteemanalyse

Rapportage maatregelenplan

communicatietraject

Prioriteit: middel

Projectsheet dijken ontwikkeling

Opwaardering landschappelijke elementen

Momenteel wordt er in de Hoeksche Waard gewerkt met het Landschapsbeleidsplan Hoeksche Waard. Hierin staat aangegeven welke boomopstanden op de dijken herplant dienen te worden om het landschappelijke karakter van de Hoeksche Waard te behouden met een vitale boomopstand. Ook heeft het plan aandacht voor de ontwikkeling van de erfbeplantingen in het buitengebied. Doel is om de erfbeplantingen rondom boerderijen te handhaven en/of te herstellen. Voor de uitvoering van het Landschapsbeleidsplan draagt Groenbeheer de zorg. De kosten zijn gebaseerd op ervaringscijfers van Groenbeheer Hoeksche Waard.

Kentallen

- a. Boomopstanden revitaliseren op dijken ca. 350 bomen per jaar á € 275,00 = € 97.000 per jaar; planperiode ca € 700.000
- b. Erfbeplanting rondom boerderijen in het landelijk gebied max. € 20.000 per jaar (minimaal 4 erfbeplantingen); planperiode € 140.000
- c. Onderhoud van de nieuwe boomopstanden € 9 per boom;
Gemiddeld over de ILG periode zullen ca. 1000 bomen per jaar onderhouden worden
 $1000 \times 9 \times 7 = € 63.000$

Prioriteit

- a. Hoog
- b. Middel
- c. Middel

Projectsheet fijnmazige netwerk groenblauwe dooradering

In het agrarische cultuurlandschap worden veel activiteiten ondernomen om het gebruik (landbouw, natuur, recreatie) en beheer efficiënter te maken. Hoe groter de precisie is bij het in cultuur houden van het landschap, hoe groter de kans is dat kwetsbare en waardevolle landschapselementen gespaard blijven cq tot ontwikkeling komen.

Dit komt ook de ontwikkeling van biodiversiteit ten goede. Met behulp van een Geodata Transferpunt kan hieraan invulling worden gegeven. Hierdoor worden de goed bewerkbare akkerbouwpercelen, zonder waardevolle landschappelijke kwaliteiten voortgezet voor de landbouw en kunnen onrendabele en/of landschappelijke waardevolle oppervlakte een functie voor natuur, waterberging, recreatie of cultuur krijgen.

Het project H-Wodka schept daarmee een voorwaarde voor een duurzame inrichting van het landelijk gebied en de landschappelijke kwaliteit waarbij de agrarische sector, als drager van het Hoeksche Waardse landschap (met name de openheid) een stevige basis houdt.

In de MKBA wordt uitgegaan dat voor een effectief fijnmazig netwerk circa 1.500 ha noodzakelijk zal zijn. Uitgaande van het rapport van H-Wodka zal het redement "natuur" per ha 3% tot 7% (incl. opritten, wendakkers en rijpaden) bedragen. In totaal heeft 20.000 ha een agrarische bestemming in de Hoeksche Waard. Hierdoor kan 600 ha tot 14.000 ha gerealiseerd worden en komt de doelstelling uit de MKBA binnen bereik.

In fase 1 moeten er geschikte Geodata-kaarten opgesteld worden. Reguliere kadastrale kaarten wijken dermate af dat deze niet gebruikt kunnen worden. Bijvoorbeeld oevers van watergangen zijn gedeformeerd en voldoen niet meer aan de kadastrale grens. Ook perceel sloten zijn door de jaren heen veranderd van afmeting. De kaarten van Leaser voor de opgaven van de gewassen blijken nog het meest exact en zullen als uitgangsmateriaal dienen. Deze kaart zal dan verder aangevuld moeten worden met specifieke informatie uit de streek. (bron H-wodka, 'De Hoeksche Waard op de Kaart; projectplan, MKBA HW)). De Commissie gaat er vanuit dat onderdelen van fase 1 onder de LEADER aangevraagd kunnen worden

- Ca 900 manuren á € 75 (gemid. uurkosten binnen een range van € 20 - € 130) = € 67.500

- Materiaal ca € 110.000 (basisstation Transferpunt)

Fase 2. De afzonderlijke percelen, landschappelijke waarden en natuur wordt in het Geodatasysteem verwerkt waarna een overzicht per categorie zal volgen (bijv. landbouw, waterberging ed.) (bron H-wodka. 'De Hoeksche Waard op de Kaart; projectplan, MKBA HW). De Commissie gaat er vanuit dat onderdelen van fase 2 onder de LEADER aangevraagd kunnen worden

- Ca 2200 manuren á € 75 = € 165.000
- Materiaal ca € 45.000 hard- en software

Fase 3 Operationeel maken van het Transferpunt en verdere uitwerking/implementatie in de streek(bron H-wodka. 'De Hoeksche Waard op de Kaart; projectplan, MKBA HW) De Commissie gaat er vanuit dat onderdelen van fase 3 onder de LEADER aangevraagd kunnen worden

- Ca 2500 manuren € 75 = € 187.500
- Materiaal ca € 850.000 (besturingssysteem)

Prioritering

Fase 1 : hoog

Fase 2: hoog

Fase 3: middel

Projectsheet Marketing en Promotie

De marketing en promotie van Nationaal Landschap Hoeksche Waard moet worden gezien als een belangrijk onderdeel van het totaal aan activiteiten. Het ontwikkelen van routes, biodiversiteit, dijkontwikkeling en kreekontwikkeling moet worden gepromoot en vermarkt, zowel voor de eigen inwoner als de recreant en toerist. De waardering van het landschap door zijn inwoners en bezoekers zorgt voor het behoud van de kernkwaliteiten van de Hoeksche Waard. Marketing en promotie moet daarom beslist niet als sluitpost worden gezien maar levert een belangrijke bijdrage aan het welslagen van de overige ontwikkelingslijnen.

De specifieke marketing en promotie activiteiten zijn op dit moment nog niet voor de hele periode 2008-2013 bekend. Dit omdat er per jaar ingespeeld moet kunnen worden op actuele zaken. Voor 2008 zijn de activiteiten wel bepaald. De komende jaren zal er per jaar ongeveer 100.000 euro noodzakelijk blijven om het gebied permanent onder de aandacht te brengen. Er kunnen per jaar accentverschillen optreden die zowel thematisch, inhoudelijk als doelgroepetechnisch van aard zijn.

NB In het concept Marketing & Promotieplan 2008 – 2013 zijn de promotie-activiteiten voor 2008 specifiek genoemd. Dit concept Marketing & Promotieplan volgt de uitgestippelde lijnen en is in hoge mate gebaseerd op het Marketing & Promotieplan 2007 dat, als onderdeel van het Uitvoeringsprogramma GroenBlauw 2007, eind 2006 bestuurlijk is vastgesteld. In de komende periode wordt het concept Marketing & Promotieplan 2008 – 2013 zowel ambtelijk als bestuurlijk besproken en vastgesteld.

In onderstaande tabel staan sommige deelprojecten specifiek, andere globaal aangegeven.

Kengetallen (PM clusteren onderdelen)

<i>Activiteit</i>	<i>Oplage/output</i>	<i>Kosten</i>	<i>Prioriteit</i>
Wervende brochure Hoeksche Waard	6 uitgaves, 20.000 exemplaren per uitgave	6 x € 15.000 = € 90.000	Hoog
Flyer aanbod materiaal	1 uitgave	€ 3.000	Hoog
Hoeksche Waard Magazine 2008	6 x2 pagina's advertentie	€ 7.500	Hoog
Update Internetsite 2008	Extra content, betere structuur, meer hits	€ 6.000	Hoog

Overige aanpassingen internet		€ 25.000	Middel
Onderzoek economische betekenis 2008	Rapport, kengetallen	€ 20.000	Hoog
Overige onderzoeken (o.a. herhaling bezoekers/niet bezoekeronderzoek)	Bezoekerscijfers, waarderingscijfers, herkomstcijfers	€ 60.000	Middel
Promotie-acties watersport 2008/2009	Advertenties, promotiemateriaal	2x € 10.000 = 20.000	Hoog
H-a-h mailing Barendrecht 2008	10.000 adressen	€ 7.000	Hoog
Overige gerichte distributie 2008	± 100 extra distributiepunten	€ 7.000	Hoog
Distributie 2009 - 2013	20.000 adressen; 100 distributiepunten	€ 20.000	Middel
Ontwikkeling display's, posters 2008	50 displays, 500 posters	€ 10.000	Hoog
Nog nader te bepalen promotie-activiteiten 2009 - 2013		€ 225.000	Middel
Vorbereiding en begeleiding uitvoering deelprojecten 2008	uren	350 x € 70 = 24.500	Hoog
Vorbereiding en begeleiding uitvoering deelprojecten 2009 - 2013	uren	25.000	Hoog
Vorbereiding en begeleiding uitvoering deelprojecten 2009 - 2013	uren	50.000	Middel
Totaal		600.000	

Projectsheet toegankelijk maken van het Nationale landschap Hoeksche Waard

De afgelopen jaren heeft de Hoeksche Waard veel inspanningen verricht met betrekking tot de realisatie en ontwikkeling van recreatieve netwerken (fietsen en wandelen). Projecten die betrekking hebben op de verdere ontwikkeling van het recreatieve netwerk zullen in het kader van de ILG-gelden/LEADER worden aangevraagd (wandelnetwerk Vlietproject, kanoroutes, skateroutes en ruiterroutes).

Daarnaast is het van belang dat het eiland Hoeksche Waard ook vanaf de omloggende grbieden goed bereikbaar is. De toegankelijkheid vanaf het water is met name vanaf de zuidkant op dit moment onvoldoende. De regio Hoeksche Waard wil samen met de regio Goeree Overflakkee en gemeente Moerdijk veer/fietsverbindingen gaan realiseren. In eerste instantie zal de veer/fietsverbinding alleen in het recreatieseizoen varen (1 april- 1 okt.)

Kentallen

- a. Aanschaf 2 boten (verbinding HW-Goeree en HW-Moerdijk) á € 280.000 = € 560.000
- b. Koop veerrechten 2 á € 6.000 = € 12.000
- c. Aanpassing aanlegplaatsen á € 25.000

Prioritering

- a. middel
- b. middel
- c. middel

Projectsheet Cultuurhistorie

Inventarisaties

De Hoeksche Waard wordt op vele punten gekarakteriseerd door cultuurhistorische waarden die onderdeel zijn van de landschappelijke kwaliteit. De dijken met de op- en aanwasolders zijn daarvan de bekendste in de Hoeksche Waard. In de ontwikkelingslijn dijkenuitwikkeling heeft de regio uiteen gezet hoe zij deze landschappelijk kwaliteit voor de toekomst wil ontwikkelen. Daarnaast is er bij de regio Hoeksche Waard behoefte aan het verder/beter in beeld brengen van de overige cultuurhistorische aspecten. Hiertoe zal er een drietal inventarisaties plaatsvinden:

- a. Landschapselementen (beplantingen, erven, ed.)
- b. Archeologische aspecten (archeologische waardekaart + implementatie archeologische waardekaart)
- c. Cultuurhistorische kaart

Punt a kan mogelijk onder LEADER worden aangevraagd en voor punt c geldt dat deze financieel gedekt wordt uit een (oude) ASV-subsidie.

Voor punt b geldt dat de opstelling van een archeologische waardekaart mogelijk onder de LEADER aangevraagd kan worden. De implementatie van de archeologische waardekaart binnen de Regio (hoe gaan we er mee om en hoe gaan we dat reguleren) maakt onderdeel uit van het Uitvoeringsprogramma Nationaal Landschap Hoeksche Waard. De kosten worden geraamd op € 50.000 (raming erfgoedhuis Zuid-Holland)

Herontwikkeling Sluis en ophaalbrug Strijensas

Als één van de bekendste cultuurhistorische objecten geldt de ophaalbrug van Strijen-Sas. In opdracht van de gemeente Strijen en het waterschap heeft er een inventarisatie plaatsgevonden. Resultaat van dit rapport is dat de ophaalbrug gerestaureerd moet worden om de functie en status voor de toekomst te kunnen handhaven. De totale kosten bedragen € 700.000

(gegevens beschikbaar bij gem Strijen en Waterschap, PM kengetallen invullen CHW)

Bijlage 9

Uitnodiging Workshop
Nationaal Landschap & Water & Bodem in de Hoeksche Waard.

Geachte deelnemer

Hierbij nodigen wij u uit voor een workshop waarin de relatie tussen het Nationaal Landschap Hoeksche Waard, de wateropgave in de Hoeksche Waard en de provinciale Bodemvisie centraal staat.

Aanleiding

Om de bodem te kunnen betrekken bij het realiseren van voorgenomen gebiedsontwikkelingen heeft provincie Zuid-Holland in 2005 een provinciale Bodemvisie opgesteld. In deze visie hebben we veel kennis van de diverse bodemthema's ontsloten en toegankelijk gemaakt voor gebruik bij ruimtelijke planvorming en het beheer van de bodem. De Hoeksche Waard is één van de gebieden waar de provincie haar kennis over de bodem graag wil laten bijdragen aan de ontwikkelingen. Bij de voorbereiding van de partiële herziening van het Streekplan voor de Hoeksche Waard is door de provincie verkend welke bodemthema's relevant kunnen zijn in de Hoeksche Waard. Het betreft de volgende thema's: verzilting, verlies aan waterbufferend vermogen door afdekking, bodemdaling, aardkundige waarden, archeologische waarden, lokale bodemverontreinigingen, diffuse (water)bodemkwaliteit, bodembiodiversiteit, ondergronds ruimtegebruik en grondwaterwinning. Kijkend naar waar de ruimtelijke ontwikkelingen voorzien zijn, dan hoeven de thema's niet op gespannen voet te staan met deze ontwikkelingen. Door bij het ontwerp en uitvoering van de plannen met deze thema's rekening te houden kunnen kansen op verbetering worden benut en onnodige verslechtering in kwaliteit of ongewenst verlies aan waarden worden voorkomen. Om die reden is in het ontwerp streekplan een bodemparagraaf opgenomen waarin het belang van de bodem wordt beschreven en verzocht wordt de provinciale Bodemvisie te betrekken bij de uitwerking van het streekplan.

SKB-project

Met het vaststellen van het streekplan begin 2007 is een nieuwe fase gestart in de ontwikkeling van het gebied. Voor ons, vanuit de afdeling Bodemsanering en de bodemcluster vanuit de afdeling Groen, is dit het moment om te starten met vraag hoe de bodemthema's betrokken kunnen worden bij de realisatie van de plannen. Hoe brengen we de bodem voor het voetlicht bij diegenen die de ruimtelijke plannen uitwerken en realiseren? Om deze vraag te kunnen beantwoorden is het SKB-project "De meerwaarde van de bodem" gestart. Het SKB, de Stichting Kennisontwikkeling en Kennisoverdracht Bodem, ziet het als haar taak dat het belang van de bodem betrokken wordt bij ruimtelijke ontwikkelingen, conform de lagenbenadering van de Nota Ruimte. Voor dit project is een consortium gevormd bestaande uit SKB, Bodemplus, Oranjewoud, Provincie Friesland en Zuid-Holland. Beide provincies brengen casussen in. Vanuit Zuid-Holland zijn de casussen Hoeksche Waard en de as Leiden - Katwijk ingebracht.

Casus Hoeksche Waard

Wij hebben er voor gekozen om de meerwaarde van de bodem in de Hoeksche Waard te relateren aan planvorming rond het uitvoeringsprogramma Nationaal Landschap Hoeksche Waard 2007-2013, in het bijzonder bij het project grofmazig netwerk groenblauwe dooradering uit het UPNLHW (de kreekontwikkeling en het Vlietproject). Daarnaast bestaat er een wateropgave in de Hoeksche Waard (nog circa 170 ha waterberging realiseren). Dergelijke projecten zullen leiden tot ingrepen in de bodem en het verplaatsen van grond en bagger. Bodemthema's, zoals archeologische en aardkundige waarden, (diffuse) land- en waterbodemkwaliteit en grondwaterkwaliteit lijken bodemthema's te zijn die kunnen bijdragen aan het vinden van de meest geschikte plaatsen voor deze ingrepen en de wijze waarop deze het beste kunnen worden uitgevoerd met de beste vooruitzichten op het bereiken van de gewenste water- en bodemkwaliteit. Ook wat betreft mogelijkheden voor hergebruik van de grond en de bagger is kennis van deze bodemthema's nuttig om deze mogelijkheden te vergroten en te vereenvoudigen.

De kennis over de verschillende bodemthema's kan mede worden gebruikt bij het huidige beheer van de landbodem en de waterbodem. In de Hoeksche Waard is in dit kader voor de agrarische functie met name de

relatie met projecten rond bodembiodiversiteit een belangrijk aandachtspunt. Voor het onderhoud van de watergangen is het komende Besluit Bodemkwaliteit sturend voor de afzet- en hergebruiksmogelijkheden van de onderhoudsbagger. Dit geldt ook voor het hergebruik van grond. Inzicht in de diffuse land- en waterbodemkwaliteit is nodig om te kunnen beoordelen of het zinvol is om het landelijke generieke beleid te volgen, dan wel te kiezen voor een gebiedspecifiek beleid en dit vast te leggen in gemeentelijke /regionale bodembeheernota's. Nota's waarin ook gemeentelijke ambities met betrekking tot andere bodemthema's kunnen worden opgenomen en zo benut kunnen worden voor het opstellen van gemeentelijke structuurvisies in kader van de nieuwe Wet Ruimtelijke Ordening.

In deze workshop willen we daarom de meerwaarde van de bodem betrekken bij zowel de planontwikkeling als het beheer. Het is interessant om te zien waar de parallellen en waar de verschillen zitten tussen 'bodem in de planvorming' en 'bodem in het beheer'.

Voor de workshop zijn uitgenodigd ambtelijk afgevaardigden van het waterschap Hollandse Delta, gemeenten, natuur- en landschapsbelangenorganisaties, provincie Zuid-Holland en agrariërs betrokken bij het bodembiodiversiteitsproject.

U ontvangt ruimschoots voor de aanvang van workshop een agenda en achtergrondinformatie. Tot dan!

Met vriendelijke groet,

Dick Kommer en Dirk van der Eijk
Tel 070-4418781 en 070-4417461
5 september 2007

Bijlage 10

'Nationaal Landschap & Water & Bodem in de Hoeksche Waard'

Programma van de workshop 8 oktober 2007:

Tijdstip	Agendapunt <i>(resultaat)</i> voorbereiden	Geleid door	Inhoud agendapunt	Werkvorm + hulpmiddelen	Te verzorgen door
9:00		consortium	<ul style="list-style-type: none"> • stoelen/tafels handig • waar is subzaat? • flappen schrijven • naamkaartjes + stiften klaarleggen • def. agenda op flap aan de muur • Rol provincie als facilitator • Initiatief vanuit SKBproject: bodem inbreng in gebiedsvisie Hoeksche Waard: driehoek bodemvisie + RO + werkvoorraad • Lijn van 1* (intern) en 2* workshop (nu extern) • doelen van vandaag (zie onderstrespte stukken = bijpraten & kijken naar kansen+mogelijkheden) 	<ul style="list-style-type: none"> • workshopkoffer incl. naamkaartjes • flappen • schrijfblokjes + pennen • kofie + thee • flap 'welkom' 	<ul style="list-style-type: none"> • Angélica/Dymph • Dirik • Angélica/Dymph
09:30	Inleiding	Angélica van der Heijden	<p>doel = elkaar (beter) leren kennen <i>dit is dus meer dan effe naam, belangrijks eerste deel dat al direct een resultaat is!</i> <i>investeren is zinvol!</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Wie ben je? Wat is je rol in HW? 2. "Wat maakt het dat jij nu toch hier bent?" (hier komt 'belang' aan 't licht...) + "Wat moet de workshop persoonlijk voor je opleveren?" 	<ul style="list-style-type: none"> • op flap deze twee vragen schrijven + ophangen • Dymph: hier vooral meeschrijven hoe de verschillende partijen 'erin zitten': beeld van de bodem, belang & rol en mogelijke aanknopingspunten (= soort actorenanalyse ter plekke invullen, zie beschikbare analyse) • vragenronde langs de deelnemers en op flap meeschrijven door Angélica 	<ul style="list-style-type: none"> • ter plekke • Dymph huidige actorenanalyse bij de hand
09:45	Kennismaken	Angélica van der Heijden	<ul style="list-style-type: none"> • Doel en aanleiding • Uitvoeringsprogramma NLHW • dit is vertrekpunt als beeld • bodemrelevante activiteiten in HW 	<ul style="list-style-type: none"> • mondeling verhaal + beeld van bodemrelevante activiteiten in de HW 	<ul style="list-style-type: none"> •
	Toelichting Uitvoeringsprogramma Nationaal Landschap Hoeksche Waard	Melanie Vonk?	<p>plenair = brug naar verhaal Dirik "Welk beeld heb je van bodem?" / Wat weet je over de bodem, de bodemvisie/afdeling bodem?"</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Dirik: goed luisteren, om mee te nemen in jouw presentatie • Angélica meeschrijven op flap • => vragen aan Dirik hierop te reageren (verrast 't je? volledig? aanvullen in jouw presentatie) • dit is ook input om ná workshop op terug te komen => Dymph aub meeschrijven 	<ul style="list-style-type: none"> •

10:15	30'	Introductie Bodemvisie	Dirk van der Eijk	<p>doel = uitwisselen info + relevantie bodem tussen de oren</p> <ul style="list-style-type: none"> Toelichting op de bodemvisie van provincie Zuid-Holland en praktijkvoorbeelden => vooral relevantie aangeven + waar zorg zit 	<ul style="list-style-type: none"> relevantie: risico's als je bodeminfo te laat meeneemt = vertraging planvorming, meerkosten uitvoering/voorbereiding mondeling verhaal + # bodemkaartjes laten zien compu => ook bodeminfo laten zien uitdelen bodemvisie 	<ul style="list-style-type: none"> Dirk/Dick (verhaal + kaartjes) compu + beamer (via Dirk) exemplaren bodemvisie Richard Vermeulen
10:45	15'	<i>Pauze</i>	-	-	<ul style="list-style-type: none"> koffie + thee 	<ul style="list-style-type: none"> dirk
11:00	60' tot => 10' => 20'	Discussie in deelgroepen "De raakvlakken met bodem in beeld"	Angélica van der Heijden	<p>doel = <u>verkennen relatie + raakvlakken</u></p> <p>* verandermodel uitleggen</p> <p>=> in groepen vragen 1+3 of 2+4 bespreken => elke groep maakt flap met antwoorden en presenteert 't</p>	<ul style="list-style-type: none"> flap met verandermodel 'verhaaltje' erbij = met 4 kwadranten aan de slag op flap deze vragen 1+3 en 2+4 schrijven + ophangen in subgroepen van maximaal 5 personen geen onderscheid maken in * voorbereiding project * uitvoeren * beheer => is te veel 	<ul style="list-style-type: none"> *
12:00	=> 20' 30'	Conclusies en samenvatting	Angélica van der Heijden	<p>* presenteer dit per groep (4 stuks?)</p> <p>doel = smarte vervolgspraken en acties</p> <ul style="list-style-type: none"> Welke raakvlakken zijn benoemd? Welke uitdaging zie je voor bodem, voor jou? om dit op te pakken. Wanneer en hoe speelt de bodem een rol in de besproken activiteiten in de HW? Hoe en wanneer kan de bodemafdeling een bijdrage leveren? Wie gaat wie wanneer benaderen? (en niet meer ad hoc elkaar toevallig tegenkomen) Dus ----- vervolgspraken en acties noteren. <p>afsluitronde: wat heb je geleerd? + hoe waardeer je 't initiatief van bodem? Dank + gelegenheid tot netwerken, direct in praktijk brengen</p>	<ul style="list-style-type: none"> nalopen flappers: wat zien we als rode draad? op flap vervolgspraken en acties benoemen (graag een concrete afspraak tussen Jantje/Pietje) 	<ul style="list-style-type: none"> *
12:30 - 13:30	60'	<i>Afsluiting & Lunch</i>	Dirk van der Eijk	-	<ul style="list-style-type: none"> lunch 	<ul style="list-style-type: none"> via Dirk

vragen voor discussieblok:

1 = *analyseren* = *WAT*

- Hoe lopen projecten nu in HW? Wat is kenmerkend? .
- Hoe wordt bodem hierin meegenomen? => geef een cijfer voor de huidige samenwerking (integratie bodem in huidige werkprocessen)
- Wat kan bodem voor jouw project betekenen (aanpak, proces)?

+

3 = *beleven* = *HOE*

- Waar loop je zelf tegenaan bij bodemaspecten?
- Hoe kijk je aan tegen de provinciale bodemvisie?
- Wat verraste je? Waarover ben je verbaasd?

2 = *verkennen* = *WAT*

- Wat is er nodig om de potentiële relevantie van bodem een plek te geven in jouw projecten? En voor andere projecten?
- Waar kan de provinciale bodemvisie op aansluiten?
- Waar zitten de kansen voor bodem in HW? Wat levert meenemen van bodem op in HW?

+

4 = *ambitie* = *HOE*

- Wat spreekt je aan in de bodemvisie? Waar loop je warm voor?
- Waar ben jij enthousiast over?
- Waar zou je voor willen gaan?

Bijlage 11

Verslag Workshop:

'Nationaal Landschap & Water & Bodem in de Hoeksche Waard'

Milieu & Veiligheid
Rivium Westlaan 72
Capelle a/d IJssel
Postbus 8590
3009 AN Rotterdam
T (010) 235 17 12
F (010) 235 17 01
www.oranjewoud.nl

nummer	Workshop 2 Hoeksche Waard	project	De meerwaarde van bodem
datum	8 oktober 2007	projectnr.	161556
plaats	Commissie Hoeksche Waard Klaaswaal	onderwerp	'Nationaal Landschap & Water & Bodem In de Hoeksche Waard'
opsteller	Dymph Schouten	vakgroep	Bodemadvies
autorisator	Angélica van der Heljden	paraaf	

aanwezig
Willy Spaan
Marleke Koopmans
Arie Verhorst
Joost Kieviet
Robbert Phaff
Ruud Hakkeling
Kees Bakker
Ad Vermeulen
Ben Holster
Melanie Vonk
Jeroen Ras
Erik Valkenburg
Paula te Waal
Ditte Valk
Dick Kommer
Dirk van der Eijk
Angélica van der Heljden
Dymph Schouten

namens
Erfgoedkoepel Hoeksche Waard
SKB (Stichting kennisontwikkeling Kennisoverdracht Bodem)
LTO
(Vz) Nationaal Landschap Hoeksche Waard
Gemeente Korondijk
Milieudienst Zuid-Holland-Zuid
"
Waterschap Hollandsche Delta
"
Commissie Hoeksche Waard
Stichting Archeologie Hoeksche Waard
Gemeente Oud-Bellertland
Gemeente Binnenmaas
Provincie Zuid-Holland (Water&Groen)
Provincie Zuid-Holland (Bodem)
"
Ingenieursbureau Oranjewoud
"

Agenda

- 1 Inleiding
- 2 Kennismaken
- 3 Toelichting Uitvoeringsprogramma Nationaal Landschap Hoeksche Waard
- 4 Introductie Bodemvisie
- 5 Discussie in deelgroepen: "De raakvlakken met bodem in beeld"
- 6 Conclusies en samenvatting

1. Inleiding

Met het vaststellen van het streekplan begin 2007 is een nieuwe fase gestart in de ontwikkeling van de Hoeksche Waard. De provincie Zuid-Holland wil dit moment aangrijpen om de vraag te beantwoorden hoe zij het belang van de bodem voor het voetlicht kan brengen van diegene die ruimtelijke plannen uitwerken en realiseren. Zij kiest ervoor het bodembelang in de Hoeksche Waard te relateren aan de planvorming rond het uitvoeringsprogramma Nationaal Landschap Hoeksche Waard 2007-2013.

Om bovenstaand doel te bereiken wordt de Hoeksche Waard als case opgenomen in het SKB-project "De meerwaarde van de bodem". Het SKB, de Stichting Kennisontwikkeling en Kennisoverdracht Bodem, ziet het namelijk als haar taak dat het belang van de bodem betrokken wordt bij ruimtelijke ontwikkelingen, conform de lagenbenadering van de Nota Ruimte. Voor dit project is een consortium gevormd bestaande uit SKB, Bodemplus,

Oranjewoud, Provincie Friesland en Zuid-Holland. Beide provincies brengen casussen in. Naast de casus Hoeksche Waard is vanuit Zuid-Holland ook de casus 'As Leiden -Katwijk' ingebracht.

2. Kennismaken

Onder dit agendapunt is een Actorenanalyse uitgevoerd met de aanwezigen. Aan de aanwezigen is gevraagd te vertellen waarom ze aanwezig zijn, welk belang ze hebben in de Hoeksche Waard en wat deze workshop voor hen zou moeten opleveren. De uitwerking is bij het verslag gevoegd (bijlage 1).

3. Toelichting Uitvoeringsprogramma Nationaal Landschap Hoeksche Waard

Voor de Hoeksche Waard is een Integraal gebiedsprogramma 2007 - 2013 opgesteld met als uitwerking een Uitvoeringsprogramma provinciaal Meerjarenprogramma Hoeksche Waard en het Uitvoeringsprogramma Nationaal Landschap Hoeksche Waard (UP NL HW). Dit laatste is tevens een voorwaarde vanuit het ILG (Investeringsbudget Landelijk Gebied).

Melanie Vonk van de Commissie Hoeksche Waard geeft een toelichting op het uitvoeringsprogramma. Het UP NL HW wil de kernkwadaten openheld, dijken en kreken en polderpatronen in de Hoeksche Waard bevorderen. Het plan bevat projecten gerelateerd aan:

- goede ontwikkelingen die voortgezet moeten worden;
- biodiversiteit;
- promotie Hoeksche Waard als Nationaal Landschap;
- recreatie, toerisme en ontsluitingsprojecten;
- cultuurhistorie en archeologie in beeld brengen (in het kader van decentralisatie van archeologisch beleid naar gemeenten wordt een archeologische kaart voor alle gemeenten in de Hoeksche Waard ontwikkeld);
- de wateropgave (waterberging realiseren);
- instandhouden van de beheersorganisatie (waterschap en gemeenten).

Voor de projecten is vooralsnog een budget beschikbaar van € 2,8 miljoen.

4. Introductie Bodemvisie

De bodemvisie van de provincie Zuid-Holland heeft als doel het betrekken van de kennis van bodem bij de ruimtelijke ontwikkelingen. (promotiefunctie). Voor de bodem gaat het dan om thema's zoals bodemdaling, bodemverdichting, verzilting, verdroging, bodemverontreiniging (inclusief slootdempingen), diffuse bodemkwaliteit, bodembiodiversiteit, aardkundige waarden en archeologische waarden.

Dirk van der Eljk van de provincie geeft een toelichting op de onderwerpen uit de bodemvisie (zie bijlage 2: presentatiesheets).

Dirk geeft aan dat alles wat bij de provincie bekend is, in de bodemvisie is opgenomen. De bodemvisie is geschreven om zowel intern binnen de provincie bij de verwante beleidsvelden aandacht voor bodem te vragen als extern bij partijen zoals gemeenten, waterschappen, projectontwikkelaars, landschapsbeheerder die bij de ruimtelijke ontwikkelingen, uitvoering en beheer betrokken zijn. Dit project (en deze workshop) zijn onderdeel van het implementatietraject van de bodemvisie in gebiedsgerichte projecten. Daarnaast werkt de provincie aan Geoweb om de bodeminformatie beter te ontsluiten. Opmerkingen uit de groep:

- De kennis van de streek wordt in de bodemvisie gemist;
- De archeologische kaart is onvolledig;
- Het schaalniveau van de kaarten is te groot om er op lokaal niveau mee te werken;
- Uit informatie uit de streek zijn de door de provincie in kaart gebrachte gedempte sloten voornamelijk gedempt met gewone grond (tijdens ruilverkavelingen). Het is niet te vergelijken met de situatie in de Krimpenerwaard waar de meeste sloten gedempt zijn met afval.

Willy Spaan wijst Dirk van der Eijk op een boek van prof. dr. Visscher met informatie uit de streek.

5. Discussie in deelgroepen: "De raakvlakken met bodem in beeld"

In deelgroepen is verder ingezoomd op hoe bodem nu in de projecten wordt meegenomen. Hoe de bodemvisie hierbij zou kunnen helpen? Wat er verder nog nodig is, wat aanspreekt, waar de aanwezige partijen nog voor zouden willen gaan en waar men elkaar na deze workshop nog tegenkomt?

Hieronder een samenvatting van de reacties uit de deelgroepen:

Hoe wordt bodem nu meegenomen in de projecten?

Rekening houden met chemische bodemkwaliteit zit volgens de Milieudienst Zuid-Holland-Zuid in de streek nu wel goed tussen de oren.

Bij de andere genoemde thema's ontbreekt wettelijk kader wat een belangenafweging moeilijk maakt (wat is de wegingsfactor). Als voorbeelden worden genoemd cultuurhistorie / archeologie / waterberging / biodiversiteit. Ten aanzien van cultuurhistorische en aardkundige aspecten kan het meenemen in projecten beter. Oorzaak is dat er nog geen kader voor is en daarmee geen onderzoeksverplichting voor is vastgesteld.

Op de beleidskaart van archeologie staat in de Hoeksche Waard een lage verwachtingswaarde, maar er kan wel degelijk wat voorkomen. Het geeft alleen aan dat er (nog) niets is aangetroffen. Rekening houden met archeologie begint overigens al wel goed te landen; het moet nog verder doorwerken van provinciaal naar streekniveau. Daarnaast speelt de vraag hoe je omgaat richting de grondeigenaren met de thema's uit de bodemvisie zonder wettelijk kader.

Hoe kijk je tegen de bodemvisie aan?

De bodemvisie wordt door de groep ervaren als een goed basisstuk en vertrekpunt. De schaal is nog te grofschalig om het op lokaal niveau toe te passen. Voor het gemeentelijk niveau zou de bodemvisie moeten

worden uitgewerkt in de ruimtelijke structuurvisie. Verder is er meer bodeminformatie beschikbaar dan de provincie nu gebruikt heeft (met name archeologie valt op).
Integrale kaarten met meerdere thema's zouden hulpvol zijn, om zo betere afwegingen te maken tussen de thema's.
Gevraagd wordt om een integratie van de droge met de 'natte' bodem in de bodemvisie.

Wat is er nog nodig?

Er is een centraal kennisloket nodig; de kennis is nu te veel versnipperd. De Commissie Hoeksche Waard wordt benoemd als de ideale partij om dat op te pakken. De provincie zou dit financieel mogelijk moeten maken. Kennis moet naast beschikbaar ook meer toegankelijk gemaakt worden. De regio pakt in dat kader bijvoorbeeld een handboek archeologie op.
Samenwerking op het gebied van kennis is nodig. Men moet zich bewust maken van verschillende belangen en met elkaar een afweging maken of een balans vinden. Dit zal de duurzaamheid van natuurlijk beheer bevorderen. (Niet alleen de chemie, maar ook de bestjes).

Wat spreekt je aan?

Bewuster kiezen in gebiedsgericht afweging spreekt de partijen aan. In samenhang wordt een Maatschappelijke Kosten en Batenanalyse genoemd.
Wat ook aanspreekt is recreatief ontsluiten van de Hoeksche Waard. De bodemgeschiedenis is in de Hoeksche Waard te 'lezen' (bijvoorbeeld het verhaal van Willy Spaan waarbij de hoogte van de opslag gebouwen voor koren direct door te voeren is op de plaatselijke bodemopbouw: 'de aard van de bodem bepaalt de bebouwing'). In recreatief kader kan je hier wat mee doen (kansen!).
Het opstellen van ambities wordt ook genoemd.

Waar ga je voor?

Één beheer- en onderhoudsplan maken voor de streek waarin de beleidsafwegingen zijn vertaald en hierover afstemming bereiken met de verschillende belangenpartijen.
Één kennisloket (al eerder benoemd).
Het maken van beleid waarin een afweging tussen verschillende thema's is gemaakt.

Waar kom je elkaar tegen?

De structuurvisie Hoeksche Waard is een goed forum om elkaar 'tegen' te komen. Onder de structuurvisie valt het UP NL HW waarin projecten geformuleerd worden en waar budget beschikbaar is. De Commissie Hoeksche Waard wordt hierbij als trekker gezien in de streek.

6. Conclusies en samenvatting

Als onderdeel van de conclusie is aan de deelnemers gevraagd wat er is blijven hangen en welke actie(s) zij gaan ondernemen of zij graag uitgevoerd zouden zien. In de actorenanalyse (bijlage 1) is per deelnemende partij het antwoord op de vraag 'wat is blijven hangen?' opgenomen.
In het verslag de benoemde acties / gemaakte afspraken:

Er zijn handvatten nodig om tijdens de uitvoering van projecten (vaak ad-hoc beslissingen) een afweging te maken tussen verschillende belangen en thema's.
De commissie Hoeksche Waard is een goed instrument om dingen te ontwikkelen. De wens van het waterschap Hollandse Delta is om beheer hier ook onder te hangen.

Aan de provincie wordt gevraagd om gebruik te maken van de Commissie Hoeksche Waard bij het maken van plannen. Daarnaast het verzoek aan de provincie om dit financieel mogelijk te maken. Andere Nationale Landschappen hebben namelijk een gesubsidieerd projectbureau.
Het initiatief van de provincie om deze workshop te houden wordt goed ontvangen; wél is er de vraag om een uitwerking van de bodemvisie met streekpartijen.

Wens vanuit de streek: vervolgactie over circa een half jaar. Hierin kan dan de implementatie van het Besluit Bodemkwaliteit in de streek, exoten en de structuurvisie aan de orde komen.

Bijlagen:

- 1) actorenanalyse

ACTORENANALYSE
Workshop 2 Hoeksche Waard

Actoren	Rol in projectgebied	Belangen	Wat heeft het opgeleverd?
Provincie Zuid-Holland afdeling bodemsanering	Gebiedsgericht bodemvisie betrekken; bodemsaneringsbeleid uitvoeren	Kennis bij projecten en aan de 'streek' overbrengen	Er is veel kennis in het gebied. De afdeling bodemsanering zou willen helpen om samenwerking tot stand te brengen. Streeft naar down-up beweging (plannen vanuit de streek). Er is nog weinig draagvlak voor aardkundige waarden; er blijkt nog weinig gekante kennis vergroot van proces bodem; voor water is er al draagvlak. Bewustwording van de verschillende thema's en kennis meenemen in de streekplannen.
Provincie Zuid-Holland afdeling water en groen	Water, verantwoordelijk voor hoofdstuk water in ruimtelijke plannen	Raakvlakken bodem en water in beeld brengen	Kennis vergroot van proces bodem; voor water is er al draagvlak. Bewustwording van de verschillende thema's en kennis meenemen in de streekplannen.
Gebiedscommissie Hoeksche Waard	Uitvoeringsplan Nationaal Landschap Hoeksche Waard. Met heintrit voeiend Vlietproject, biodiversiteit, archeologie, kreekontwikkeling, natuurontwikkeling.	Raakvlakken concreet maken bodem met UP NL HW, evt noodzakelijke onderzoek uitvoeren / kijken wat we nog kunnen doen.	UP gaat volgend jaar van start; projecten geven aanleiding tot nieuwe maatregelen. Cofinanciering mogelijk tot 75%. Extramaatregelen nodig i.m.m. status Nationaal Landschap. Vooral inbreng van bodemwaarden van belang (chemie loopt al wel).
Gemeente Korendijk (afdeling bodem)	beheer van bodem en bagger	Mogelijkheden gemeente voor grondstromenpraktijk en in het kader van bestemmingsplan (wat kan wel / wat kan niet)	
Gemeente Oud-Beijerland	Water en groen	Informatie halen en benieuw naar bodemvisie (wat komt er op ons af)	Bewustwording wordt beter en nu bekend waar info te halen is.
Gemeente Binnenmaas	Natuurlandschap, landgoederen en recreatie	Rekening houden met waarden in de bodem	Besef dat bodem echt al in de allereerste fase van planning moet worden meegenomen Waterschap aan tafel bij de provincie
Waterschap Hollandse Delta afdeling strategie en planning	RO en onderhoud; opstellen visie waterbodems. Rol in Vlietproject bij verwerking en verwerking van gronden, uitvoeren van baggerwerken.	Draagvlak verkrijgen voor visie waterbodems; invloed uitbevelen op afleiden lokaal beleid onder nieuw Besluit Bodemkwaliteit	Er is een positieve grondhouding voor samenwerking. Het serieus nemen van andere belangen is een uitdaging. Er bestaat een risico van tegenstrijdigheden in de maatregelen voor verschillende thema's. Afwegingskader is nodig; behoefte aan checklist o.i.d
Milieudienst Zuid-Holland-Zuid (vakgroep WT & bodem)	Bewoegd gezag bodem namens gemeenten en handhaving; bodemvisie uitdragen	Grond chemisch schoon houden	
SKE	Financier en kennisontwikkelaar	Vindt kennisontwikkeling plaats in projecten?	
Erfgoedkoepel Hoeksche Waard	Behoud van cultureelhistorische, archeologie en groen	Inbrengen van erfgoed / aardkundige waarden	
Nationaal Landschap	Toekomstvisie Hoeksche Waard; beheer kleinschalige natuurterreinen	In project bodembiodiversiteit meer aandacht voor bodem; Bodem goed meenemen bij landbouw en natuurterreinen	Bodemvisie biedt kansen en mogelijkheden. Rol van de provincie wat op de achtergrond geraakt.
Stichting Archeologie Hoeksche Waard	Aandacht voor archeologische en ondergrondse landschap (geologie)	Zichtbaar maken van de ondergrond; rekening ermee houden in vroeg stadium; meer begrip kweken voor archeo en landschap	Ziet het belang van een kennisloket; een centrale plaats waar info te verkrijgen is.
LTO	Bedrijfsmatige rol; landbouw en ruimtelijke ordening	Belangenbehartiging voor agrariërs en tuinders; 75% van Hoeksche Waard heeft agrarische functie; bodem is hier van levensbelang (productie van voedsel).	

publieke partijen (ambtelijk)

privé partijen